

ปาฐกถาปริติ พนมยงค์ ประจำปี ๒๕๕๙
 “ภราดรภาพนิยม (Solidarisme) ของปริติ พนมยงค์”

วันเสาร์ที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๙
 ณ ห้องประชุม สถาบันปริติ พนมยงค์
 โดย ดร.ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล

กราบเรียน ท่านประธานมูลนิธิปริติ พนมยงค์

ท่านประธานกรรมการบริหารสถาบันปริติ พนมยงค์

ท่านกรรมการมูลนิธิและกรรมการบริหารสถาบันปริติ พนมยงค์

ท่านอดีตเสรีไทย และท่านผู้ที่มีเกียรติที่อยู่ ณ ที่แห่งนี้ทุกท่าน

ก่อนอื่น ผมใคร่ที่จะกล่าวว่า รู้สึกยินดีและเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้มีโอกาสมาพูดคุยกับทุกท่าน ณ ที่นี้ แต่เกียรติและโอกาสดังกล่าวของผมในวันนี้ จะเกิดขึ้นมิได้เลยหากปราศจากความกรุณาของสถาบันปริติ พนมยงค์ ดังนั้น ผมจึงขอขอบพระคุณทางสถาบันปริติ พนมยงค์ มา ณ ที่นี้

จริง ๆ แล้ว คงต้องบอกว่า ผมเองมิใช่ผู้มีความรู้ลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับผลงานและความคิดของท่านปริติแต่อย่างใด ผมถือตัวเพียงว่า เป็นผู้ที่สนใจและเห็นว่าผลงานและความคิดของท่านปริตินั้น มิใช่มีแต่ผลงานที่เป็นรูปธรรมดังที่เราทราบกันอยู่โดยทั่วไป เช่น การเข้าร่วมกับคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแผ่นดิน การนำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ หรือบทบาทหน้าที่ในตำแหน่งบริหารต่าง ๆ แล้วเท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งกล่าวคือ ด้านความคิดและภูมิปัญญาของท่านก็เป็นผลิตผลที่สำคัญยิ่ง ที่ท่านได้มอบให้ไว้เป็นมรดกทางปัญญาของพวกเราด้วยเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ เราจึงควรที่จะสนใจศึกษาวิเคราะห์ความคิดและภูมิปัญญาของท่านในแง่มุมต่าง ๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เพื่อนำมาเปรียบเทียบและประเมินคุณค่าอย่างรอบด้าน เพราะด้วยการให้ความสำคัญโดยการศึกษาและสืบต่อในลักษณะทางวิชาการเช่นนี้เท่านั้น ที่ผมเห็นว่า จะทำให้ความคิดและความใฝ่ฝันของท่านปริติที่มีต่อสังคมไทยจะอยู่กับเราและสังคมไทยต่อไปอีกนานแสนนาน

ดังที่ทราบกันดีว่า ในวันนี้เมื่อ ๗๔ ปีก่อน เป็นวันที่มีความสำคัญกับอนาคตและทิศทางของประเทศชาติ อันเป็นที่รักของพวกเราเพียงใด การอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแผ่นดินของคณะราษฎรในวันนั้น เป็นเสมือนหลักที่ปักลงบนเส้นทางของสังคมไทยว่า ต่อไปนี้ เราจะเดินไปสู่ทิศทางใด แม้ว่าบนเส้นทางนี้ เราจะล้มลุกคลุกคลานกันบ้าง แต่ก็ยังปรารถนาอยู่ว่า สังคมไทยคงจะได้เรียนรู้ไม่มากนักน้อยตลอดเวลา ๗๔ ปีที่ผ่านมา และจะเรียนรู้ต่อไปโดยอาศัยสติ ปัญญาและวิจารณญาณให้มากขึ้น ลดความเห็นและการวิพากษ์วิจารณ์ที่ปราศจากการไตร่ตรองอย่างรอบคอบลง อีกทั้ง แต่ละคนมุ่งปฏิบัติหน้าที่ของตนตามระบอบประชาธิปไตยให้ครบถ้วนสมบูรณ์เท่าที่จะกระทำได้ อีกนัยหนึ่งก็คือ เมื่อคณะราษฎรได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยเพื่อมุ่งไปสู่อุดมคติแห่งระบอบการปกครองดังกล่าวแล้ว การที่พวกเราแต่ละคนซึ่งเป็นสมาชิกแห่งสังคมไทยนี้จะได้ลงมืออภิวัฒน์เพื่อให้ทัศนคติประชาธิปไตยเกิดขึ้นจากภายในความคิดและจิตใจของเราแต่ละคน ตามการ

เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายนอกซึ่งคณะราษฎรได้เตรียมไว้ให้พวกเราแล้วเมื่อ ๗๔ ปีก่อนแล้วนั้น ก็เชื่อว่าในอนาคต เรายังอยู่ในวิสัยที่จะสร้างระบอบเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองให้เป็นประชาธิปไตยสมบูรณ์ได้

ในส่วนหัวข้อที่ผมจะนำเสนอในวันนี้ เกี่ยวกับภราดรภาพนิยม (Solidarisme) ของปรีดี พนมยงค์นั้น ผมมีข้อสังเกต ๒ ประการเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่จะนำมาเล่าสู่กันฟังก่อน

๑. เกี่ยวกับตัวท่านปรีดี พนมยงค์

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ กล่าวคือเมื่อ ๖ ปีก่อนนั้น เราภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งที่องค์การยูเนสโกได้ยกย่องให้บุคคลสำคัญของไทย ๒ ท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก หนึ่งในนั้นก็ให้แก่ ท่านปรีดี พนมยงค์ คุณูปการต่าง ๆ ที่ท่านได้ทำไว้ให้แก่อสังคมนไทยก็ได้เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า ท่านเป็นสามัญชนผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ร่วมวางแผนกับคณะราษฎรเพื่อทำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในวันนี้เมื่อ ๗๔ ปีก่อน ท่านเป็นผู้ที่รักชาติ เคารพราษฎรและประชาธิปไตย ท่านเป็นผู้นำขบวนการต่อสู้การยึดครองประเทศไทยของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง หรือที่เรียกกันว่าขบวนการเสรีไทย ทำให้ประเทศชาติของเราหลุดพ้นจากการตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม อันเสี่ยงต่อการสูญเสียเอกราชเป็นอย่างยิ่ง เพียงเหตุ ๒ ประการนี้โดยยังไม่นับรวมผลงานในด้านอื่น ๆ ก็เพียงพอแล้ว ที่เราจะเรียกท่านได้อย่างสนิทใจว่า “มหาบุรุษ” และด้วยผลงานต่าง ๆ เหล่านี้เอง จึงเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงยกย่องท่านไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส

ผมเองในปี ๒๕๔๓ นั้นยังศึกษาต่ออยู่ในประเทศฝรั่งเศส ได้รับข่าวสารจากเมืองไทยในเรื่องนี้ก็พลอยยินดีและภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะที่ผมเป็นข้าราชการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อท่านผู้ประศาสน์การที่ผมมีอยู่เพียงท่านเดี๋ยวนี้ ได้รับเกียรติจากชาวโลกถึงเพียงนี้ แม้ว่า ๖ ปีก่อนผมจะยังไม่มีโอกาสได้อยู่ร่วมเฉลิมฉลองในวาระดังกล่าว และบัดนี้แม้เวลาจะได้ล่วงมากกว่ากึ่งทศวรรษแล้วก็ตาม แต่ก็หวังใจไม่น้อยว่า สิ่งละอันพันละน้อยในวันนั้นจะเป็นส่วนเล็ก ๆ เพิ่มเติมเพื่อร่วมเฉลิมฉลองโอกาสอันเป็นมงคลแก่ปฐชนียบุคคลของมหาวิทยาลัยของผมด้วย

๒. เกี่ยวกับแนวคิด “ภราดรภาพนิยม (Solidarisme)”

ประการแรก คำว่า “ภราดรภาพนิยม” นี้ ผมตั้งใจที่จะใช้แปลคำภาษาฝรั่งเศสคือ Solidarisme หากเป็นภาษาอังกฤษ ก็ใช้ว่า Solidarism และคงต้องเรียนด้วยว่า การที่ผมหยิบยกแนวคิด “ภราดรภาพนิยม (Solidarisme)” ของปรีดี พนมยงค์ขึ้นมาเป็นประเด็นในวันนี้ นั้น มิได้หมายความว่า จะลบเลือนความสำคัญของความคิดของท่านปรีดีในลักษณะอื่น ๆ ที่ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้วแต่อย่างใด ทุกท่านจะได้เห็นต่อไปว่า ความคิดในประเด็น Solidarisme นี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับสิ่งที่ท่านพยายามเสนอไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง “ฐานความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในทางเศรษฐกิจ” ซึ่งท่านพยายามนำมาใช้ในสังคมนไทยเมื่อ ๗๐ กว่าปีก่อน ซึ่งในกรณีนี้ ถ้าเราย้อนดูในโครงสร้างความคิดของท่าน เราจะเห็นแนวคิดในเรื่อง “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” เป็นหลักใหญ่ที่สำคัญ ดังนั้น แนวคิด “ภราดรภาพนิยม” จึงเป็นเพียงส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางความคิดของท่านปรีดี ดังนั้น

ประเด็นในวันนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งในเรื่อง “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” เป็นประเด็นที่มุ่งพิจารณาสาระทางความคิดที่ได้แปรรูปออกมาเป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งถือเป็นการงานที่เป็นแก่นหรือเป็นหัวใจของการอภิวัฒน์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นั่นเอง

[อนึ่ง การพิจารณาทบทวนเค้าโครง ฯ ในที่นี้ ผมประสงค์จะจำแนกข้อเสนอที่ปรากฏออกเป็น ๒ ส่วนที่สำคัญ กล่าวคือ ๑. ส่วนที่เป็นหลักการพื้นฐานทางความคิดของเค้าโครงทั้งหมด ๒. รายละเอียดที่กล่าวถึงรูปแบบหรือวิธีการที่นำเสนอเพื่อนำหลักการตามข้อ ๑ ไปปรับใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ซึ่งจะเห็นได้ต่อไปว่า การนำเสนอของผมในวันนี้จะมุ่งไปยังสาระทางความคิดของส่วนที่ ๑ เป็นประการสำคัญ]

ประการต่อมา ผมประสงค์จะเรียนให้ทราบถึงความเป็นมาของการศึกษาหรือความสนใจในเรื่องนี้ว่า หากเราตั้งปัญหาว่า ประเด็น “ภราดรภาพนิยม” ของปรีดี พนมยงค์¹ แท้จริงแล้วเคยมีการศึกษาค้นคว้ากันมาบ้างแล้วหรือไม่ ผมก็ขออ้างถึงวิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับหนึ่ง ซึ่งเดิมมีชื่อว่า “ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ระยะเวลาเริ่มแรก (พ.ศ. 2443-2477)” ของคุณทิพวรรณ เจริญธีรสกุล ซึ่งต่อมามีวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังได้รับการตีพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาล ท่านปรีดีในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยใช้ชื่อในการพิมพ์ครั้งนี้ว่า “ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทที่ ๔ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งกล่าวถึงแนวความคิดในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” ซึ่งได้พยายามวิเคราะห์ที่มาทางความคิดที่ท่านปรีดีได้นำเสนอไว้ในเค้าโครงฉบับนี้ และได้พิจารณาเห็นว่า ลัทธิโซลิดาริสต์ (Solidarisme) ของฝรั่งเศสนั้น มีอิทธิพลอย่างสูงต่อผู้นำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ และความคิดในลัทธินี้ก็มิผู้เผยแพร่ที่สำคัญคือ ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีดี (Charles GIDE)

ดังนั้น หัวข้อการนำเสนอของผมจึงประสงค์ที่จะขยายความในประเด็นนี้ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผมพยายามที่จะสืบค้นที่มาของแนวความคิดนี้ ในบริบทของสังคมการเมืองฝรั่งเศสอันเป็นต้นตอของความคิด เพื่อที่จะลองค้นดูว่า ความคิดหรือลัทธิโซลิดาริสต์เกิดขึ้นภายใต้บริบทหรือเงื่อนไขแบบใด ในประเด็นนี้ คงจะต้องทราบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญประการแรกคือ ท่านปรีดีได้เดินทางไปศึกษาต่อในประเทศฝรั่งเศสระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๐ หรือระหว่าง ค.ศ. ๑๙๒๐-๑๙๒๗ ซึ่งประเทศฝรั่งเศสยังคงอยู่ในช่วงการปกครองในระบอบสาธารณรัฐที่ ๓ กล่าวคือเป็นระบอบการปกครองประเทศในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๑๘-๒๔๘๓/หรือ ค.ศ. ๑๘๗๕-๑๙๔๐ เป็นระบอบที่มีอายุยืนยาวราว ๖๕ ปี ซึ่งต้องถือว่าเป็นระบอบสาธารณรัฐที่ยืนยาวที่สุดเท่าที่เคยมีมาภายหลังการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๘๙

¹ โปรตดู ทิพวรรณ (บุญทวี) เจริญธีรสกุล, *ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓-๒๕๔๓), กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๔.

เมื่อกล่าวถึงหลักการพื้นฐานทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในความคิดของปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เราคงคุ้นเคยกันดีกับสิ่งที่ปรีดีขนานนามความคิดของตนเองว่า **“สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย”**² ซึ่งได้ใช้เป็นแนวทางในการอธิบายสังคมและการเมืองในแง่มุมต่าง ๆ เสมอมา³

สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยซึ่งปรีดีอธิบายไว้นั้นมีสาระสำคัญ 5 ประการ⁴ แต่อาจสรุปลงได้เป็น 2 ส่วนที่สำคัญคือ ส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชาติ (สี่ประการแรก) และส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับประชาชน (ประการที่ห้า) ในส่วนเกี่ยวกับชาติ ปรีดีระบุถึงหลักการในเรื่องเอกราช อธิปไตย สันติภาพและเรื่องความเป็นกลาง ส่วนหลักประการสุดท้ายเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับประชาชนคือ ความไพบูลย์และประชาธิปไตยของประชาชน แนวคิดส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจจะอยู่ในส่วนสุดท้ายนี้ กล่าวคือ ปรีดีได้ให้คำนิยามเรื่องประชาธิปไตยไว้ ๓ ส่วน ส่วนแรกคือประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ ส่วนที่ ๒ ประชาธิปไตยทางการเมืองและส่วนที่ ๓ สังคมวัฒนธรรมหรือทัศนคติที่เป็นประชาธิปไตย และปรีดีอธิบายประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจไว้ว่า

“ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น ไม่หมายถึงระบบที่มีบางคนกล่าวว่า ใช้วิธีการบริษัทยุติเงินทองของทุกคนในสังคม แล้วเอามาแบ่งเฉลี่ยเท่า ๆ กัน ถ้าหากเป็นระบบตามวิธีการนี้ ระบบนั้นก็ไม่ใช่ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ เพราะมีระบบที่เป็นธรรมคือ คนที่ไม่ทำงานหรือทำอย่างเกียจคร้านก็จะได้ส่วนแบ่งเท่ากับคนที่ทำงานด้วยความอุตสาหะ และจะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจของสังคม ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้นหมายถึง ราษฎรส่วนมากของสังคมต้องไม่เป็นทาสของคนจำนวนส่วนข้างน้อยที่อาศัยอำนาจผูกขาดเศรษฐกิจของสังคม และราษฎรทั้งปวงจะต้องร่วมมือกันฉันทันพี่น้องออกแรงกายหรือแรงสมอง ตามความสามารถเพื่อผลิตสิ่งอุปโภคบริโภคให้สมบูรณ์ ครั้นแล้ว แต่ละคนก็จะได้รับผลด้วยความเป็นธรรมตามส่วนแรงงานทางกายหรือทางสมองที่ตนได้กระทำผู้ใดออกแรงมากก็ได้มาก ผู้ใดออกแรงน้อยก็ได้น้อย”⁵

² ข้อยืนยันประการหนึ่งเห็นได้จากกรณที่ปรีดี พนมยงค์ ได้ระบุว่า “... (๒) ปรีดี ฯ ได้แถลงสรุปไว้ในคำสัมภาษณ์และในหลายบทความแล้วว่าปรัชญาที่ปรีดียึดถือคือ “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” Democratic Scientific Socialism ... “ ใน *ข้อสังเกตบางประการของนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับข้อเสนอของนายเฉลิมเกียรติ มิวนวน เรื่องโครงการวิจัยความคิดทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ (เมื่อ พ.ศ.2526) ในเฉลิมเกียรติ มิวนวน, ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์, กรุงเทพฯ ฯ: มูลนิธิอมล คิมทอง, ๒๕๒๙, คำนำ.*

³ ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ การที่ปรีดีได้ผนวกพุทธคติในเรื่อง “ความเป็นอนิจจัง” เข้ามาเพื่ออธิบายพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโปรตุเกส ปรีดี พนมยงค์, *ความเป็นอนิจจังของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (๑๑ พฤษภาคม ๒๔๙๓-๒๕๔๓), กรุงเทพฯ ฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๒.*

⁴ บทให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าววิทยุสารเอเชียวิค ประจำกรุงปารีส (ฉบับวันที่ ๒๔ ธันวาคม ค.ศ.๑๙๗๙- ๔ มกราคม ๑๙๘๐) ใน *รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ที่ทางรอดของไทย, กรุงเทพฯ ฯ: มิตรสยาม, ๒๕๑๔: ๖๒* อ้างใน เฉลิมเกียรติ มิวนวน, *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๒, น. ๓๐๐-๓๐๑.*

⁵ ปรีดี พนมยงค์, *ปาฐกถาของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง “อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด,” ใน วารสาร อ.ม.ช. ฉบับวันที่ ๑๐ ธันวาคม, กรุงเทพฯ ฯ: เจริญวิทยการพิมพ์, ๒๕๑๖: ๑๔๕* อ้างใน เฉลิมเกียรติ มิวนวน, *เพิ่งอ้าง, น. ๓๐๗. และให้ดู แผนผังการจัดโครงสร้างทางความคิดในเรื่องนี้ ใน เอกสารประกอบชุดที่ ๑*

แม้เวลาได้ล่วงเลยเข้าสู่บั้นปลายของชีวิต ปรีดีก็ยังใช้แนวความคิดในเรื่องสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ ประชาธิปไตยย้อนมาอธิบายและยืนยันถึงข้อเสนอการจัดระบบทางเศรษฐกิจในลักษณะ “การจัดการโดยรัฐ ประสานเข้ากับการดำเนินงานในรูปสหกรณ์”⁶ เช่นที่เคยเสนอไว้ใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ว่า การจัดระบบเศรษฐกิจที่ท่านต้องการให้มีขึ้นในรูปสหกรณ์นั้น ในที่สุดแล้วหมายถึง “สหกรณ์สังคมนิยม” นั่นเอง⁷ ด้วยเหตุนี้ คงไม่เป็นการสรุปเกินความเป็นจริงเลยว่า ความคิดว่าด้วยสหกรณ์สังคมนิยมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย อันเป็นแนวคิดเฉพาะตัวของปรีดี พนมยงค์

ปัญหาของเราในที่นี้จึงมีว่า หากยกเงื่อนไขในเรื่องข้อเท็จจริงและประสบการณ์ทางเศรษฐกิจของ สังคมไทยซึ่งปรีดีได้รับรู้และสัมผัสมาด้วยตนเอง ก่อนเดินทางไปศึกษาต่างประเทศแล้ว เหตุใดในทาง ความคิด ปรีดีจึงเลือกที่จะนำเสนอให้มีการจัดระบบเศรษฐกิจเช่นที่ปรากฏในเค้าโครง ฯ อีกนัยหนึ่ง อะไรเล่า เป็นแรงบันดาลใจและจุดกำเนิดทางปัญญาซึ่งทำให้ปรีดีเล็งเห็นคุณค่าและนำเสนอเช่นนั้นว่า

ในกรณีนี้ หากเราลองทบทวนคำชี้แจงของปรีดีต่อคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ก็ น่าจะทำให้เห็นร่องรอยของแนวคิดพื้นฐานของข้อเสนอการจัดระบบเศรษฐกิจอยู่บ้าง ดังนี้

“ตามหลักของข้าพเจ้านั้น เป็นลัทธิหลายอย่างที่ได้คัดเลือกเอาที่ดีมาปรับปรุงให้สมกับฐานะของประเทศ สยาม แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซเชี่ยลลิสม์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ คือถือว่า มนุษย์ที่เกิดมาย่อมต้องเป็นเจ้าของ และ ลูกหนี้ต่อกัน เช่น คนจนนั้น เพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอดผ้าด้วยฝีมือ ครั้นมีเครื่องจักรแข่งขัน คนที่ทอดผ้า ด้วยมือต้องล้มเลิก หรือ คนที่รวยเวลานี้ ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผู้ที่มีที่ดินมากคนหนึ่ง ในกรุงเทพฯ ฯ ซึ่งเดิมมีราคาไม่แพง ภายหลังที่ดินมีราคาแพง สร้างตึกสูง ๆ ดังนี้ ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องจากฝูงชน ไม่ใช่เพราะ การกระทำของคนนั้น ฉะนั้น จึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมชาติต่อกัน จึงต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และ ร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจ”⁸

ผมเห็นว่า นี่คือคำกล่าวอันเป็นบทสรุปสาระสำคัญ ที่ทำให้เราเห็นแก่นหรือหัวใจของเค้าโครงการ เศรษฐกิจที่ท่านได้พยายามเสนอ และยิ่งเมื่อสืบสาวลงไปถึงความคิดทางเศรษฐกิจที่ปรีดีเคยกล่าวถึง ก่อนที่ จะร่วมกับคณะราษฎรลงมือทำการปฏิวัติในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำบรรยายวิชา “กฎหมาย

⁶ จักรทิพย์ นาดสุภา, *ความคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์*, ใน จักรทิพย์ นาดสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), *ประสบการณ์และความเห็นบางประการของ รัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓-๒๕๔๓), กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๒, ภาคผนวก ๖.

⁷ กนกศักดิ์ : ตรงนี้ที่จริง เราอยากเรียนถามท่านอาจารย์ว่า อันนั้นเป็นเค้าโครงการ แต่พื้นฐานความคิดจริง ๆ ของท่านอาจารย์เป็นสิ่งที่อยู่ในใจที่ อยากเอาออกมาทำหรือปฏิบัติคืออะไร ; ท่านปรีดี : ถ้าจะพูดกันโดยสรุป ผมปรารถนาที่จะให้เป็น “สหกรณ์สังคมนิยม” (ภาษาฝรั่งเศส Cooperative socialiste, ภาษาอังกฤษ Socialist Cooperative) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” (Democratic Scientific Socialism) ใน จักรทิพย์ นาดสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), เพิ่งอ้าง., น.๗๔-๗๕.

⁸ รายงานการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ (๑๒ มีนาคม ๒๔๗๕) ใน หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *เค้าโครงการ เศรษฐกิจ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (๑๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓-๒๕๔๓), กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๒, น.๑๐๗-๑๐๘.

ปกครอง” ณ โรงเรียนกฎหมาย เราจะพบร่องรอยที่น่าสนใจไม่น้อย เมื่ออาจารย์ผู้บรรยายได้กล่าวถึงภาวะหรือบทบาทหน้าที่ของรัฐ ท่านเคยจำแนกแยกแยะภารกิจของรัฐไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางปกครองนั้นทางหนึ่งและอีกทางหนึ่งคือ ในทางบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรว่า

“ในทางเศรษฐกิจ รัฐบาลอาจดำเนินวิธีและลัทธิต่าง ๆ กัน จะแยกลัทธิของรัฐบาลต่าง ๆ ออกให้ละเอียดนักไม่ได้ แต่ในเบื้องต้นนี้ เราอาจจัดรัฐบาลที่มีความประพฤติในทางเศรษฐกิจต่าง ๆ กันออกได้เป็น ๓ จำพวก

จำพวกที่ ๑

รัฐบาลซึ่งถือลัทธิเรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า ลิเบอรัลลิสม์ (Libéralisme) ...

จำพวกที่ ๒

รัฐบาลซึ่งถือลัทธิจำพวกโซเชลลิสม์ ลัทธินี้มีมากหลายและมีมาแต่ครั้งโบราณกาล ...

จำพวกที่ ๓

คือ รัฐบาลที่ถือลัทธิผสมระวางลัทธิจำพวกที่ ๑ และที่ ๒ ซึ่งมีแตกออกหลายกิ่งก้านสาขา เช่น ลัทธิแทรกแซง “Interventioniste” ...

ลัทธิโซเชลลิสม์ ผู้คิดลัทธินี้มีชื่อเสียงคือ ศาสตราจารย์ ซาลส์จิด แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีส ตามลัทธินี้มนุษย์ย่อมอาศัยซึ่งกันและกัน จึงควรจัดให้มีสหกรณ์ต่าง ๆ เช่น ในการประดิษฐ์ การใช้ การจำหน่าย เป็นต้น (ในเบื้องต้น เมื่อการศึกษายังไม่เจริญถึงขีด การนี้ก็ต้องมีวิธีการบังคับก่อน)⁹

เหล่านี้ควรนับเป็นร่องรอยของแนวความคิดที่ปริติได้ทิ้งไว้ให้พวกเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำอธิบายกฎหมายปกครองนั้น เป็นตำราที่เกิดขึ้นก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งอาจทำให้เราเห็นได้ว่า ปริติให้ความสำคัญกับแนวคิดทางเศรษฐกิจประเภทใดอยู่ในขณะนั้น และภายหลังจากที่ได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ต้องไม่ลืมทีเดียวว่า ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ข้อเสนอตามเค้าโครงการเศรษฐกิจในเรื่องนี้ได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางความคิดและทางการเมืองในสมัยนั้นอย่างแหลมคม และยังเป็นเหตุให้ผู้เสนอจำต้องเดินทางออกนอกประเทศและถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ที่น่าเสียดายยิ่งไปกว่าก็คือ ในขณะนั้น หาได้มีผู้ใดใส่ใจจะค้นคว้าสืบสวนดูไม่ว่า แท้จริงแล้ว ข้อเสนอในเรื่องการจัดระบบเศรษฐกิจแบบใหม่นี้ มีหลักการและสาระสำคัญที่แท้จริงในทางวิชาการอย่างไร แม้ผู้เสนอได้เคยพยายามอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของข้อเสนอดังกล่าวอย่างน้อยก็ในมุมมองของผู้เสนอ แต่เมื่อบรรยากาศแห่งความขัดแย้งทางความคิดแปรเปลี่ยนไปสู่ความไม่ไว้วางใจ และมุ่งโดยตรงต่อการหักล้างกันทางการเมืองโดยมองข้ามวิถีทางทางปัญญาเสียแล้ว บรรยากาศเช่นนี้ย่อมกลายเป็นอุปสรรคสำคัญในอันที่จะแสวงหาหนทางร่วมกัน ในการแก้ปัญหาโดยสันติวิธีเป็นอย่างยิ่ง

⁹ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปริติ พนมยงค์), คำอธิบายกฎหมายปกครอง, จัดพิมพ์เนื่องในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานครบรอบ ๑๐๐ วันของพลตำรวจตรี พัฒน์ นิลวัฒนานนท์, ม.ป.ท., ๒๕๑๓, น. ๓๖.

ในส่วนของตัวผู้เสนอนั้นเอง เมื่อได้ตระหนักแล้วว่า สภาพแห่งความเป็นจริงของสังคมไทยในขณะนั้น คงยังเร็วเกินไปที่พอจะยอมรับกันในเรื่องนี้ได้¹⁰ ก็ควรที่จะระงับและหลีกเลี่ยงการนำเสนอในลักษณะทำนอง ดังกล่าวอีก เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งเช่นที่เคยเกิดขึ้นแล้ว กรณีเช่นนี้ย่อมเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งทำให้ปรีดี สูญเสียโอกาสที่จะให้ข้อมูลเพิ่มเติม และชี้แจงแก่สังคมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปจากที่ได้ลงมือดำเนินการไปแล้ว

จากปี พ.ศ. ๒๔๗๖ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๔๙ กาลเวลาได้ล่วงเลยมาถึง ๗๓ ปี สังคมไทยน่าจะได้ผ่าน ประสบการณ์และก้าวหน้ามาไกลไม่น้อย ที่สำคัญอย่างยิ่งน่าจะใช้ปัญญาไตร่ตรองและสืบค้นดูว่า สิ่งที่ท่าน รัฐบุรุษอาวุโสเคยนำเสนอและคาดหวังว่า จะเป็นอุดมคติของสังคมไทยเมื่อเกือบ ๘๐ ปีที่แล้วมานั้น ยังเป็นสิ่ง ที่ควรใส่ใจอยู่อีกหรือไม่ การประเมินทางความคิดอย่างถี่ถ้วนต่อสิ่งที่ท่านเคยนำเสนอ ผู้เขียนเห็นว่า น่าจะเป็น หนทางแห่งปัญญาอันพึงกระทำ เพื่อที่ว่าเราจะได้รับรองและรับรู้กันโดยกระจ่างชัดเสียทีเดียวว่า ความคิดทาง เศรษฐกิจในรูปแบบที่ท่านได้เสนอไว้ นั้น แท้จริงแล้วมีเหตุที่มาทางความคิดเป็นประการใด คำโครงการ เศรษฐกิจ (หากได้นำมาใช้) จะนำสังคมไทยไปสู่จุดหมายอย่างไรบ้าง (ส่วนที่ ๑) และในที่สุดแล้ว สิ่งที่ท่านได้ นำเสนอนั้นมีคุณค่าต่อสังคมไทยมากน้อยเพียงใด (ส่วนที่ ๒) ด้วย

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมและข้อสังเกตบางประการ

ก่อนที่เราจะพิจารณาถึงที่มาทางความคิด สมควรที่จะให้ความสนใจกับข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจและ สังคมที่ปรีดีได้รับรู้และสัมผัสด้วยตนเองก่อนที่จะเดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เพราะเหตุจากสภาพ ปัญหาที่ดำรงอยู่จริง น่าจะทำให้ปรีดีตระหนักได้ในสิ่งที่ควรจะเป็นมากยิ่งขึ้น ในที่นี้ จะขอก้าวโดยสรุปจาก คำให้สัมภาษณ์ของปรีดีแก่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เกี่ยวกับจิตสำนึกที่ผลักดันให้ทำการอภิวัฒน์นั้น ปรีดีได้ระบุว่า มีมูลเหตุมาจาก

¹⁰ ปรีดีได้กล่าวอธิบายถึงความขัดแย้งเกี่ยวกับข้อเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจในภายหลัง โดยเห็นว่า คณะราษฎรจำเป็นต้องใช้กลไกของรัฐ ที่มีอยู่เดิมในการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ แต่ในการนี้ก็ต้องพบกับอุปสรรคเป็นอันมาก ซึ่งฉัตรทิพย์ได้สอบถามต่อในประเด็นนี้ว่า “แสดงว่า ความคิดของกลุ่มใหม่ของคณะราษฎรยังไม่สามารถที่จะเปลี่ยนอุดมการณ์ (ideology) ของระบบราชการได้” ปรีดีได้อธิบายว่า “เปลี่ยนเร็วยังไม่ได้ ต้องใช้เวลา แต่เดี๋ยวนี้เมื่อผ่านไปสักชั่วอายุคนหนึ่งแล้ว คนรุ่นใหม่ควรจะดีขึ้น แต่เดี๋ยวนี้ดีขึ้นหรือเปล่า ในหมู่พวกผมนี้มีหักหลังกัน บางคนเอา ความคิดเพื่อเอาใจพวกเขาเก่า ผลสุดท้ายก็ยิ่งเตลิดเปิดเปิงใหญ่ ไปคนละแนว ห่างไกลไปจากคณะราษฎรส่วนใหญ่” และปรีดีได้ขอให้อ่าน ข้อความซึ่งปรีดีได้เรียบเรียงขึ้น มีความตอนท้ายว่า “... การเชิญข้าราชการเก่าบริหารประเทศนั้น ผมหวังให้ท่านเหล่านั้นก้าวหน้าเกินไปกว่าที่ท่าน เหล่านั้นจะทำได้ จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งรุนแรง ในขบวนการอภิวัฒน์ถึงกับมีการปิดสภา และงดใช้รัฐธรรมนูญฉบับวันที่ ๑๐ ธ.ค. พ.ศ. ๒๔๗๕” โดยปรีดีสรุปประเด็นนี้ว่า “คือว่า เราเร็วไป ความจริงพวกท่านผู้ใหญ่ที่เข้ามาก็ต้องการร่วมมือ แต่เราเร็วเกินไปที่ท่านจะรับได้” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๖, น. ๕๓-๕๔. และผู้สนใจรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ โปรดดู อ่างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, รัฐประหาร ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ (๒๔๗๕ และ ๑ ปีหลังการปฏิวัติ), วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์), กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

๑. การได้รับรู้ถึงสภาพของสังคมไทย นับแต่ขณะที่สามารถจำความได้คือ ราวปี พ.ศ. ๒๔๔๖-๒๔๔๗ เป็นต้นมา ซึ่งมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ จนถึงเวลาที่ได้ประชุมก่อตั้งคณะกรรมการที่กรุงปารีส ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙ (ตามปฏิทินเดิม)

๒. สภาพที่เวลานั้นก็ได้แก่ สถานภาพทางเศรษฐกิจภายในครอบครัว ซึ่งแต่เดิมยังคงมีลักษณะเป็น “ผู้มีอันจะกิน” แต่ในรุ่นต่อ ๆ มาภายหลัง สถานภาพของญาติผู้ใหญ่แต่ละท่านเริ่มแตกต่างกันออกไป

“ส่วนบิดาผมเลือกอาชีพทำนา จึงประสบชะตากรรมอย่างชานาซึ่งกระทบถึงความเป็นอยู่ของครอบครัว ผมประสบพบเห็นความอึดอัดของบิดา มารดา และเมื่อไปอยู่กับบิดา ก็พบเห็นความอึดอัดขัดสนของชานาทั่วไป ... ต่อมา ผมได้เรียนจากสถานศึกษาสูงขึ้นตามลำดับแล้ว ได้ไปศึกษาต่อที่ในประเทศฝรั่งเศส จึงได้ประสบพบเห็นสภาพการเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทยและสังคมต่างประเทศ มากขึ้นตามลำดับ ...”¹¹

หรือแม้แต่เมื่อได้ทำการอภิวัฒน์และนำเสนอเค้าโครง ฯ แล้ว ประสบการณ์จากที่ได้รับรู้มาด้วยตนเองโดยตรงก็ได้แสดงผลให้เห็นประจักษ์ เมื่อคราวประชุมคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ

“ข้าพเจ้าไม่ใช่คนกรุงเทพฯ ฯ จึงรู้หัวอกคนบ้านนอกเป็นอย่างดี โดยได้รับความลำบากยากจน เพื่อนในหัวเมืองยังยากจนอีกมาก นายชิมเมอแมนไม่เคยอยู่อย่างยากจนในเมืองไทย ผู้ที่ไม่เคยประสบแล้ว จะรู้สึกได้อย่างไรสำรวจที่ไหนเจ้าหน้าที่ก็เตรียมผ้าหน้าไว้รับ แม้ข้าราชการในกรุง ฯ ออกไปก็ไม่เห็นของจริงแท้ และทั้งตนเองก็สบาย ไม่เคยทุกข์ร้อนเหมือนชานาที่ทนทุกข์อยู่ในเวลานี้”¹²

อย่างไรก็ดี แม้ปัญหาต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้ประสบมาด้วยตนเองนั้น จะมีผลกระทบและก่อปัญหาแก่การดำรงชีพและการตอบสนองของความจำเป็นพื้นฐานของครอบครัวมากเพียงใด ปรีดีก็ยังคงได้ระบุด้วยว่า

“ครอบครัวฝ่ายบิดาและมารดาผมจะมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างใดก็ตาม แต่เป็นครอบครัวที่ปฏิบัติเคร่งครัดตามคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งผมสัมผัสตั้งแต่ยังจำความได้”¹³

¹¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๖, น. ๒๒ และต่อ ๆ ไป

¹² รายงานการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ (๑๒ มีนาคม ๒๔๗๕) ใน อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๘, น. ๑๑๑. ทั้งนี้ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ได้เสนอข้อเปรียบเทียบที่น่าฟังเป็นอย่างยิ่งว่า “ ใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” อาจารย์ปรีดีได้นำเสนอการวิเคราะห์สังคมไทยโดยใช้แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองและถ้อยคำสั้น ๆ ซึ่งทำให้เราเห็นภาพทั้งหมดได้อย่างชัดเจน ถ้าอาจารย์ปรีดีได้มาสัมผัสกับ “สมัชชาคนจน” วันนี้ อาจารย์คงจะบอกกับเราว่า ๖๕ ปีแห่งชนบทไทย ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลยเกี่ยวกับความทุกข์ยากของประชาชน” ใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, *ความคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของดร.ปรีดี พนมยงค์*, ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ, *เศรษฐศาสตร์การเมือง (เพื่อชุมชน) 10 : ปรีดี พนมยงค์*, ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, พิมพ์ครั้งแรก, กรุงเทพฯ ฯ : เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์, ๒๕๔๒ : ๗๕.

¹³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๖, น. ๒๓.

โดยส่วนตัวแล้ว การนับถือและดำรงตนเป็นพุทธศาสนิกชนของปรีดีนั้นย่อมไม่เป็นเรื่องแปลกประหลาดแต่อย่างใดสำหรับสังคมไทยในสมัยนั้น แต่ถึงกระนั้นก็ตาม จากสิ่งที่ปรีดีได้รับรู้เหล่านี้ น่าจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพการณ์บางอย่างโดยทั่วไปอยู่ด้วย ทั้งนี้ อาจให้ข้อสังเกตได้ว่า ทั้ง ๆ ที่สภาพแห่งการดำรงชีวิตของราษฎรส่วนมากก่อให้เกิดปัญหา และต่างยังต้องดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อการมีชีวิตอยู่ แต่ในทางตรงกันข้ามสภาวะทางความคิดและจิตใจอันเกิดจากศรัทธาในพุทธศาสนา กลับมิได้ก่อปมขัดแย้งอย่างมากดังเช่นสภาพภายนอกนั้นแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ จึงน่าสนใจว่า เมื่อได้ซึมซับเอาประสบการณ์จากสังคมไทยและมีโอกาสได้พบเห็นสภาพการเศรษฐกิจและสังคม ขณะศึกษาในต่างประเทศ นอกจากปรีดีจะแสวงหาแนวทางการจัดระบบเศรษฐกิจที่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเป็นรูปธรรมแล้ว แนวทางการจัดเศรษฐกิจเช่นว่านั้นก็ไมควรถือว่าเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อสภาพความคิดและจิตใจของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย อันมีพุทธศาสนาเป็นหลักศรัทธาที่สำคัญอยู่ด้วยไม่มากนัก

ส่วนที่ ๑

หลักการและทฤษฎีว่าด้วย “ภราดรภาพนิยม (Solidarisme)”

หากมีคำถามว่า ภราดรภาพนิยม (Solidarisme) มีความหมายว่าอย่างไร สำหรับคนทั่วไปอาจจะมีความหมายอยู่บ้าง แต่เมื่อก้าวในแง่กฎหมายหรือหลักทางนิติศาสตร์ นักนิติศาสตร์จะคุ้นเคยกับหลักที่สำคัญประการหนึ่งกล่าวคือ หลักการในเรื่อง **หนึ่งรวม** หรือการเป็นลูกหนึ่งรวมเจ้าหนึ่งรวมกัน¹⁴

เดิมในกฎหมายโรมันเรียกลักษณะการเป็นหนึ่งเช่นนี้ว่า in solidum¹⁵ กล่าวคือ การที่บุคคลหลายคนมีฐานะเป็นลูกหนึ่งในหนึ่งรายเดียวกัน เพราะฉะนั้น เขามีหน้าที่ที่จะชดใช้หนี้ และเมื่อลูกหนี้คนใดคนหนึ่งได้ทำการชดใช้หนี้ไป ก็นับเป็นการชดใช้แทนลูกหนี้รายอื่นทั้งหมด ลักษณะอย่างนี้ทำให้เราเห็นว่า การกระทำของลูกหนี้คนหนึ่งกระทำการเป็นไปเพื่อประโยชน์ร่วมกันของลูกหนี้รวมทุกคน หลักการในเรื่องหนึ่งรวมข้างต้นนี้ภายหลังต่อมา ในประมวลกฎหมายฉบับสำคัญของยุโรป เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศส ก็ได้รับเอา

¹⁴ ศาสตราจารย์ Marcel Planiol นักนิติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสอธิบายถึงการใช้คำ solidarité ว่า “The word “solidary” is modern ; its real use does not go back farther than the 18th Century. It comes from the Latin word *solidum*, which expresses the idea of totality, the entire thing, not divided.” ใน Marcel Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, vol.II, p.I, 11e edition, 1938, trans. in English by Louisiana State Law Institute, vol.III, 1959, p.394. ในส่วนบทกฎหมายที่สำคัญ เช่น มาตรา ๒๙๑ กล่าวถึงการเป็นลูกหนี้รวมว่า “ถ้าบุคคลหลายคนจะต้องทำการชำระหนี้โดยทำนองซึ่งแต่ละคนจำต้องชำระหนี้สิ้นเชิงไซ้ร้ แม้ถึงว่าเจ้าหนี้ชอบที่จะได้รับชำระหนี้สิ้นเชิงได้แต่เพียงครั้งเดียว (กล่าวคือลูกหนี้รวมกัน) ก็ดี เจ้าหนี้จะเรียกชำระหนี้จากลูกหนี้แต่คนใดคนหนึ่งสิ้นเชิง หรือแต่โดยส่วนก็ได้ตามแต่จะเลือก แต่ลูกหนี้ทั้งปวงก็ยังคงต้องผูกพันอยู่ทั่วทุกคนจนกว่าหนี้นั้นจะได้ชำระเสร็จสิ้นเชิง” ใน หมวด ๓ ว่าด้วยลูกหนี้และเจ้าหนี้หลายคน ในลักษณะ ๑ ว่าด้วยบทเบ็ดเสร็จทั่วไป ในบรรพ ๒ ว่าด้วยหนี้แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

¹⁵ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน Digest, XLV, 2 (The Liability of Two or More Promisors) โปรดดูฉบับภาษาอังกฤษใน S.P.Scott, *Corpus Juris Civilis* : *The Civil Law*, 7 vol., New York : AMS Press, Inc., 1973.

หลักการทางนิติศาสตร์นี้มาใช้บังคับ และจำแนกแยกแยะเพื่ออธิบายในฐานะที่เป็นหลักทางนิติศาสตร์ที่สำคัญประการหนึ่ง¹⁶

กระทั่งในศตวรรษที่ ๑๙ คำว่า Solidarity หรือ Solidarité ในภาษาฝรั่งเศส จึงได้ถูกนำมาใช้ในวงวิชาการทางสังคมศาสตร์และปรัชญา¹⁷ และกลายมาเป็นหลักคิดทางปรัชญาที่สำคัญประการหนึ่งของฝรั่งเศส ซึ่งได้พัฒนาต่อมาในภายหลัง

ดังนั้น เราจึงสรุปได้ว่า ภาวะกรภาพนิยมจึงเป็นความคิดที่ค่อย ๆ พัฒนามาจากหลักทางนิติศาสตร์ เข้าสู่วิชาการทางสังคมศาสตร์ และเข้าสู่หลักการทางปรัชญาในที่สุด เราต้องเข้าใจว่า หลัก Soridarisme ในภายหลังศตวรรษที่ ๑๙ หรืออย่างน้อยกลางศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา ได้กลายมาเป็นหลักทางปรัชญาสังคมที่สำคัญของการเมืองในสาธารณรัฐที่ ๓ ซึ่งเป็นระบอบที่ยืนยงยาวนานถึง ๖๕ ปี และในช่วงเวลานี้เองที่ปรีดีได้เดินทางเข้าไปศึกษาต่อในประเทศฝรั่งเศส ได้สัมผัสบรรยากาศ บริบทการเมืองและสังคมของสาธารณรัฐที่ ๓

“โดยที่ผมสนใจวิชาเศรษฐศาสตร์ ฉะนั้น เมื่อผมสอบไล่ได้ปริญญาเอก กฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์แล้ว ผมจึงสอบไล่ได้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือ ประกาศนียบัตรการศึกษาระดับสูงทางเศรษฐกิจการเมือง (Diplôme d'Études Supérieures d'Économie politique) ซึ่งมีวิชาเศรษฐศาสตร์พิสดาร, ประวัติศาสตร์ลัทธิเศรษฐกิจ, กฎหมายและวิทยาศาสตร์การคลัง กฎหมายและวิทยาศาสตร์การแรงงาน ผมจึงได้ศึกษาระบบเศรษฐกิจหลายชนิด รวมทั้งระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมที่เกี่ยวกับแผนเศรษฐกิจ

¹⁶ ศาสตราจารย์ Marcel Planiol อธิบายว่า “ 722. **Definition** : Solidarity is a peculiar characteristic of obligations which is opposed sometimes to the division of the credit and sometimes to the division of debt ; in the first case it is called active solidarity, because it exists between creditors, and in the second, passive solidarity, because it exists between debtors. In the one case as in the other, it always favors the creditor, since it permits him to collect the total of sum due, although he is not sole creditor, or to obtain this total at one time, even though the debtor pursued by him is not the sole debtor. This advantage can result from a special clause in the contract, or from a special provision of the law.” และในส่วนที่เกี่ยวกับที่มาของหลักกฎหมายในเรื่องนี้ ได้อธิบายความตอนหนึ่งว่า “... We have also borrowed from the ancients their principle of the responsibility “*in solidum*,” which is a variety of solidarity. But except perhaps in the provinces of the South where the Roman law was kept without interruption, the theory of solidarity appears to be a restoration of ancient ideas, introduced in practice under the influence of the teaching of Roman Law.” ใน Marcel Planiol, op.cit., chapter II : Plurality of Creditors or of Debtors, p.393. และให้ดูประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศส (Code civil) ใน Section ๔ Des obligations solidaires ในมาตรา ๑๑๙๗-๑๒๑๖.

¹⁷ ตัวอย่างเช่น ในงานของ Simond de Sismondi, *Nouveaux principes d'économie politique ou De la richesse dans ses rapports avec la population*, 1ère edit. (1819), réimpression, 2 vol., Düsseldorf Wirtschaft und Finanzen, 1995 ; Pierre Leroux, *Anthologie des oeuvres de Pierre Leroux*, 1ère edit. (1841), réimpression, Desclée de Brouwer, 1977 : “J'ai le premier emprunté aux légistes le terme de solidarité pour l'introduire dans la philosophie, c'est à dire selon moi, dans la religion. J'ai voulu remplacer la charité chrétienne par la solidarité humaine. [ข้าพเจ้าเป็นคนแรกที่ได้หยิบยืมคำว่า solidarité มาจากนักกฎหมาย เพื่อที่จะนำคำนี้มาใช้ในทางปรัชญาซึ่งตามความเห็นของข้าพเจ้าแล้วก็คือ เป็นการนำมาใช้ในทางศาสนานั่นเอง ข้าพเจ้าประสงค์ที่จะนำความคิดว่าด้วยภาวะกรภาพนิยมมาใช้แทนความคิดของคริสตศาสนิกชนที่ว่าด้วยความเมตตาอารีระหว่างกัน]”. อ้างใน Magnakäi, Léon Bourgeois et le solidarisme, http://vulgum.org/imprimer.php3?id_article=725, p.2.

ผมจึงเกิดจิตสำนึกว่า สมควรที่สยามจะได้มีแผนเศรษฐกิจตามทฤษฎีสั่งคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ โดย
 สอดคล้องกับท้องที่กาลสมัยของสยามเท่าที่ผมประสบพบเห็น และได้เปลี่ยนแปลงต่อ ๆ มาในระหว่างที่ผมศึกษาอยู่
 นั้น”¹⁸

แม้ว่าในประเด็นเรื่องแนวคิดทางเศรษฐกิจของปรีดีนี้ จะมีผู้ศึกษาและวิเคราะห์ไว้เป็นอันมากแล้วก็ตาม¹⁹ แต่ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญพื้นฐานในตัวเอง โดยเฉพาอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีภราดรภาพนิยม (Solidarime) ซึ่งเป็นแนวคิดที่กำลังเข้ามามีอิทธิพลและบทบาทเป็นอย่างมากต่อสังคมการเมืองของฝรั่งเศสในช่วงเวลาที่ปรีดีกำลังศึกษาอยู่นั้น ผู้เขียนเห็นว่า ยังมีผู้ศึกษาและให้ความสนใจไม่มากนัก ดังนั้น ในส่วนนี้ เราจะลองพิจารณาในแง่พัฒนาการและบริบทของแนวคิดภราดรภาพนิยม (Solidarime) ที่เกิดขึ้นในฝรั่งเศสจนกระทั่งเวลาที่ปรีดีได้ศึกษาและสัมผัสกับแนวคิดในเรื่องนี้

๑. บริบททางประวัติศาสตร์ของฝรั่งเศส : การต่อสู้ทางความคิดในสาธารณรัฐที่ 3

เป็นที่แน่นอนว่า การก่อร่างสร้างตัวของ การปกครองในระบอบสาธารณรัฐที่ 3 ของประเทศฝรั่งเศสในระหว่างปี ๑๘๗๕/๒๔๑๘-๑๙๔๐/๒๔๘๓ นั้น ย่อมเป็นผลพวงของเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ นับแต่สมัยแห่งการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ๑๗๘๙/๒๓๓๒ เป็นต้นมา กล่าวคือ การต่อสู้ทางความคิดและความขัดแย้งทางการเมืองได้ดำรงอยู่และมีพัฒนาการมาโดยลำดับ

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนับแต่สมัยการปกครองในระบอบเก่าภายใต้พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ แห่งราชวงศ์บูร์บง นำมาสู่การปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ๑๗๘๙ สัญลักษณ์ที่สำคัญของเหตุการณ์อันยิ่งใหญ่ก็คือ การเข้ายึดคุกบาสตีล และเราต้องไม่ลืมด้วยว่า การปฏิวัติฝรั่งเศสที่ส่งผลสะเทือนไปทั่วยุโรปในครั้งนี้ได้นำมาซึ่งผลผลิตทางปัญญาที่สำคัญได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง (La Déclaration universelle des droits de l'homme et du citoyen) จากนั้นฝรั่งเศสผ่านเข้าสู่การปกครองในระบอบสาธารณรัฐที่ ๑ นับแต่ปี ๑๗๙๒ จนถึงยุคของนายพลนโปเลียน ซึ่งเข้ามากุมอำนาจทางการเมืองและได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดินโปเลียน โบนาปาร์ตในปี ๑๘๐๔ จากนั้นสงครามวอร์เตอร์ลู ในปี ๑๘๑๕ ทำให้อำนาจของจักรพรรดินโปเลียนหมดสิ้นไป

แต่กระนั้น ฝรั่งเศสได้กลับคืนมาสู่ระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งก็คือสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๘ และต่อมาก็เป็นสมัยของพระเจ้าชาร์ลที่ ๑๐ หลังจากนั้นเกิดการปฏิวัติอีกครั้งในปี ๑๘๓๐ เป็นการโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ทำให้ฝรั่งเศสกลับคืนสู่ระบอบสาธารณรัฐอีกครั้งหนึ่ง เป็นการปกครองในสมัยสาธารณรัฐที่ ๒ มีพระเจ้าหลุยส์ ฟิลิป เป็นผู้ปกครอง และมีปัญหาทำให้เกิดการปฏิวัติอีกครั้ง

¹⁸ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๖, น. ๕๗.

¹⁹ ดูตัวอย่างบทศึกษาเหล่านั้นได้ในเชิงอรรถที่ ๑ ของบทที่ ๔ “แนวความคิดในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจในเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” ในทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑, น. ๓๓๐.

ในปี ๑๘๔๘ เป็นการกลับคืนมาของระบอบจักรวรรดิภายใต้การปกครองของพระเจ้าหลุยส์ โนโปเลียนที่ ๓ (ซึ่งระบอบนี้สิ้นสุดลงในปี ค.ศ. ๑๘๗๑/๒๔๑๔)²⁰ ทำให้ฝรั่งเศสเริ่มปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป การปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ค่อย ๆ เริ่มขึ้น จนมาถึงเหตุการณ์ที่ฝรั่งเศสทำสงครามกับปรัสเซียและพ่ายแพ้ แต่การพ่ายแพ้ครั้งนี้ทำให้ได้สาธารณรัฐที่ ๓ ขึ้นมาในปี ค.ศ. ๑๘๗๐ ตัวอย่างบุคคลสำคัญในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ ก็ได้แก่ ประธานาธิบดีคนแรกในระบอบสาธารณรัฐที่ 3 คือ Adolphe Their และ Jules Grevy ประธานาธิบดีฝรั่งเศสที่นิยมระบอบสาธารณรัฐ นอกจากนี้ ยังมีนักการเมืองคนสำคัญอย่าง Leon Gambetta

ในทางสังคม การเข้าสู่ยุคแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมก็ส่งผลทำให้ประเทศฝรั่งเศสเปลี่ยนไป ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ เช่น ในเรื่องค่าแรง ความเป็นอยู่ของผู้ใช้แรงงาน เป็นประเด็นการถกเถียงที่สำคัญ มีข้อสังเกตในที่นี้ด้วยว่า ในยุคสาธารณรัฐที่ ๓ นี้เองเป็นยุคสมัยแห่งการก่อสร้างตัวของฝรั่งเศส ดังจะเห็นว่าสัญลักษณ์ของประเทศฝรั่งเศสอย่างหอไอเฟลก็ถูกสร้างขึ้นในยุคนี้เช่นกัน เพราะฉะนั้น ในช่วงเวลาเกือบ ๑๐๐ ปีดังกล่าว (คือ จากเหตุการณ์ปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ๑๗๘๙ จนมาถึงในราวปี ๑๘๗๐) แม้เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญจะปรากฏให้เราเห็นอย่างสลับซับซ้อน และบางครั้งอาจดูจะสับสนอยู่มาก แต่แนวโน้มที่เห็นได้ชัดเจนในทางประวัติศาสตร์ของฝรั่งเศสก็ได้แก่ การมีบทบาทลดลงเป็นลำดับของระบอบกษัตริย์และระบอบจักรวรรดิพร้อม ๆ กันกับที่เราได้เห็นการก้าวขึ้นมา มีบทบาทของฝ่ายนิยมระบอบสาธารณรัฐและแนวความคิดฝ่ายสังคมนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ²¹

หากพิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนับจากปี ๑๘๗๑/๒๔๑๔ เราจะเห็นได้ว่า ฝ่ายนิยมระบอบสาธารณรัฐค่อย ๆ ก้าวเข้ามากุมอำนาจทางการเมือง และมีชัยชนะเหนือกลุ่มการเมืองอื่นที่สุดในราวปี ๑๘๗๙/๒๔๒๒ เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตด้วยว่า ในกระแสของฝ่ายนิยมสาธารณรัฐด้วยตนเองก็ปรากฏการต่อสู้ทางความคิดในระหว่างกันอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ในขณะที่แนวคิดฝ่ายสังคมนิยมเริ่มมีอิทธิพลเพิ่มขึ้น ฝ่ายนิยมระบอบสาธารณรัฐบางส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกหัวก้าวหน้า (Radical) ก็ได้แสวงหาแนวทางและทฤษฎีสังคมและการเมืองเพื่อใช้เป็นอาวุธทางความคิดตอบโต้ฝ่ายสังคมนิยมเช่นเดียวกัน และในกระแสความคิดเช่นนี้เองที่ “ปัญหาสังคม” ดังที่กล่าวแล้ว ได้กลายมาเป็นประเด็นสำคัญ²²

²⁰ ตำราประวัติศาสตร์ประเทศฝรั่งเศสที่เป็นภาษาไทย โปรดดูเช่น เอี่ยม ฉายางาม, *ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๗๘๙-๑๘๔๘*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

²¹ J. Kayser, in J.-M. Mayeur, *La vie politique sous la Troisième République 1870-1940*, Seuil, 1984 p.117 et suiv. ; Jacques Mièvre, *Le solidarisme de Léon Bourgeois*, *Cahiers de la Méditerranée*, vol.63, ville et solidarité, <http://revel.unice.fr/cmedi/document.html?id=17>, p.1. ; สำหรับหนังสือภาษาอังกฤษว่าด้วยประวัติศาสตร์สาธารณรัฐที่ ๓ ของฝรั่งเศส โปรดดูเช่น Brogan, Denis William, *The Development of Modern France*, London : H. Hamilton, 1940, 744 p. ; Gildea, Robert, *France 1870-1914*, 2nd ed., London : Longman, 1996, 128 p. ; Stuart, Robert C., *Marxism at work : ideology, class and French socialism during the Third Republic*, Cambridge [England] : Cambridge University Press, 1992, 513 p.

²² Jacques Mièvre, *Ibid.*, p.2.

เมื่อกล่าวถึงพวกหัวก้าวหน้า (Radical) ในช่วงเวลานั้น แต่เดิมมาเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอยู่แต่ในวงจำกัด หากเราจะพิจารณาแต่เฉพาะข้อจำกัดในทางการเมืองของกลุ่มนี้ ก็อาจกล่าวได้ว่า เนื่องจากพวกหัวก้าวหน้าเป็นกลุ่มที่มียิ่งที่ความคลุมเครือเป็นอย่างมาก เกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีการจัดการทางการเมืองและสังคมที่เป็นของตนเอง และด้วยเหตุที่การปรากฏตัวของกลุ่มการเมืองที่ปราศจากนโยบายอันชัดเจนและเป็นการเฉพาะของกลุ่มเช่นนี้ ย่อมจะทำให้อำนาจการต่อรองทางความคิดดูด้อยน้ำหนักลงไปด้วยในขณะเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เราจะเห็นว่า การแสวงหาแนวคิดและทฤษฎีอันมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มหัวก้าวหน้าจะค่อย ๆ ปรากฏตัวขึ้นภายใต้แนวคิดที่เรียกว่า “Solidarité” และเป็นที่รู้จักกันต่อมาในนามลัทธิ Solidarisme²³

๒. พัฒนาการทางความคิดของหลักการ

ในส่วนนี้ เราจะพิจารณาภาพรวมของพัฒนาการของความคิดว่าด้วย Solidarisme โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะมุ่งไปที่ผู้มีส่วนในการวางรากฐานที่สำคัญของทฤษฎีนี้ และทำให้ความคิด Solidarisme กลายมาเป็นอาวุธทางปัญญาที่สำคัญ อีกทั้งยังได้รับการยอมรับเสมือนหนึ่งเป็นตัวแทนความคิดทางการเมืองและสังคมแห่งสาธารณรัฐที่ ๓ ของฝรั่งเศสในเวลานั้นด้วย²⁴

๒.๑. ผู้วางรากฐานทางทฤษฎี

ก. ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีดี (Charles GIDE, ๑๘๔๗-๑๙๓๒)²⁵

ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีดี เกิดที่เมืองอูเชส เมื่อปี ๑๘๔๗/๒๓๙๐ และเสียชีวิตที่กรุงปารีสในปี ๑๙๓๒/๒๔๙๕ ท่านสำเร็จการศึกษาปริญญาเอกจากคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยปารีส และเริ่มชีวิตการทำงานโดยได้รับตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์สังคม ในมหาวิทยาลัยบอร์โดซ์ และในเวลาต่อมา จึงย้ายมาเป็นศาสตราจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ในมหาวิทยาลัยมงเปอลิเยร์ ในราวปี ๑๘๘๐/๒๔๒๓ เป็นต้นมา ท่านเริ่มเขียนบทความด้านเศรษฐศาสตร์วิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดของฝ่ายเสรีนิยม อีกทั้งงานเขียนเหล่านี้ยังเป็นฐานความคิดให้ท่านได้พัฒนาต่อมาในงานเขียนชิ้นสำคัญกล่าวคือ Principe d'Economie

²³ ibid., p.2-5 ; และดูเพิ่มเติมความเป็นมาของแนวคิดและกลุ่มการเมืองนี้ได้ใน Histoire du Radicalisme, www.prg78.org/pageLibre00010009.html ; Brève histoire du Radicalisme, www.francerradical.org/histoire1.htm ; Histoire du Parti radical, www.partiradical.net/pages/nous-connaitre/histoire.asp.

²⁴ Célestin Bouglé นักคิดทางสังคมวิทยาอีกท่านหนึ่งซึ่งเป็นผู้เขียนหนังสือ “Solidarisme” เรียกความคิดนี้ว่า La philosophie officielle de la troisième république [แนวคิดทางปรัชญาที่เป็นทางการแห่งระบอบสาธารณรัฐที่ ๓] อ้างใน Magnakai, op.cit., p.3.

²⁵ ข้อมูลชีวิตประวัติและการทำงานของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีดี ที่จะกล่าวต่อไปนี้ ส่วนใหญ่มีที่มาจาก Charles Gide – Wikipédia, http://fr.wikipedia.org/wiki/Charles_Gide.

politique โดยในหนังสือเล่มนี้ เราอาจสังเกตเห็นร่องรอยทางความคิดที่ชาร์ลส์ จี๊ด ได้หยิบยกมาอธิบายโดยสรุปไว้ ดังนี้

“ความคิดสังคมนิยมโดยรัฐที่มีกำเนิดในประเทศเยอรมัน ได้กลายมาสู่ลักษณะที่มีความเป็นเสรีและเหมาะสมแก่การเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส ภายใต้ชื่อเรียกที่ว่า โซเรียลริสึม

สำนักโซเรียลริสึมให้ทรรศนะอธิบายว่า ภราดรภาพ ที่เคยเป็นดังข้อเท็จจริงอันไร้สำนึก ควรจะต้องกลายมาเป็นกฎความประพฤติ และเป็นหน้าที่ทางศีลธรรม ยิ่งไปกว่านั้นคือ เป็นหน้าที่ที่มีผลบังคับตามกฎหมาย ด้วยเหตุผลประการใดบ้าง ดังนี้ อธิบายได้ว่า ภราดรภาพในฐานะที่เป็นกฎธรรมชาติ ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การกระทำของเราแต่ละคนนั้นมีผลกระทบทั้งในแง่ดีและแง่ร้ายต่อเพื่อนมนุษย์คนอื่น ๆ และในทางกลับกัน ความรับผิดชอบและความเสียภัยต่อกันทั้งปวงของเราจึงเพิ่มมากยิ่งขึ้น หากจะมีคนผู้ตกทุกข์ได้ยาก เราจำเป็นต้องเข้าไปช่วยเหลือพวกเขาเหล่านั้น : ๑๐ เนื่องจากเราอาจเป็นผู้ก่อเหตุส่วนหนึ่งของความทุกข์ยากของเขาเหล่านั้น ทั้งนี้ อาจจะช่วยด้วยการจัดการกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งของเราเอง การลงทุนของเรา การแลกเปลี่ยนหรือแม้แต่การกระทำอันเป็นตัวอย่างที่เราได้กระทำให้แก่พวกเขาเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ เมื่อเป็นผู้มีส่วนรับผิดชอบ หน้าที่ของเราที่จะต้องจะจัดตัดปัดเป่าสิ่งเหล่านั้นด้วย ; ๒๐ เนื่องจากเราทราบกันว่า เราและลูกหลานของพวกเราอาจจะตกเป็นเหยื่อของความทุกข์ยากของผู้อื่น เช่นความเจ็บป่วยของผู้อื่นอาจมีผลกระทบต่อตัวเรา ความไร้ศีลธรรมของผู้อื่นอาจนำมาซึ่งความเสื่อมศีลธรรมของเราด้วย ดังนั้น การเข้าแก้ไขเยียวยาสิ่งเหล่านี้คือ ประโยชน์ของเราด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนสังคมของมนุษย์ทั้งหมดไปสู่ความเป็นชุมชนใหญ่ที่มุ่งช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่ง ณ ที่นี้เอง ภราดรภาพอันมีมาแต่ธรรมชาตินั้น ไม่ว่าจะเป็นที่รับรองกันแล้วโดยอาศัยเจตจำนงที่ดีของแต่ละคนหรืออาศัยอำนาจแห่งกฎหมาย ย่อมมีผลให้เกิดขึ้นซึ่งความยุติธรรม ณ ที่นี้เอง แต่ละคนจะเข้ารับภาระของส่วนรวมและพึงได้ผลสนองตอบจากประโยชน์ที่ผู้อื่นได้รับ และหากจะมีบรรดาบุคคลผู้เกรงว่า กระทำเช่นว่านี้ ย่อมจะนำมาซึ่งความเสื่อมเสียในความเป็นปัจเจกชน กล่าวคือ ศักยภาพที่ปรากฏอยู่ในตนของตน อีกนัยหนึ่ง ความสามารถในการกระทำการด้วยตนเองนั้น ก็ต้องตอบปัญหานี้ว่า ความเป็นปัจเจกชนนั้นย่อมไม่อาจยืนยันความมีอยู่และไม่อาจพัฒนาตนให้ยิ่งขึ้นไปได้ ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้อื่นน้อยไปกว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลตนเองได้เลย”²⁶

ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จี๊ด เป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญในเรื่องระบบเศรษฐกิจแบบการรวมกลุ่ม โดยท่านเห็นว่า จะเป็นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดจากการนำแนวความคิดแบบสังคมนิยมมาใช้ และจากความสนใจในเรื่องนี้นั่นเอง จึงทำให้ท่านได้เล็งเห็นความสำคัญของหลักการร่วมมือกันในการประกอบการทางเศรษฐกิจ อันจะนำไปสู่ความคิดในเรื่อง Solidarisme ในที่สุด

“การประสานหน้าที่ระหว่างกัน (solidarité) นับเป็นข้อเท็จจริงอันสำคัญยิ่งในสาขาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ด้วยเหตุว่า ข้อเท็จจริงเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของสิ่งมีชีวิต หากเราประสงค์จะให้คำนิยามแก่สิ่งมีชีวิต - กล่าวคือ ปัจเจกลักษณะ - แล้ว เราไม่อาจให้คำนิยามอื่นใดได้มากไปกว่าลักษณะแห่งการประสานหน้าที่ซึ่งได้

²⁶ แปลจาก คำอธิบายในเชิงอรรถ ใน Charles Gide, *Principes d'Économie Politique*, Librairie du Receuil Sirey (société anonyme), Paris, 1931, p.35.

เชื่อมส่วนต่าง ๆ ที่แตกต่างกันเข้าหากันและกัน และโดยนัยนี้ ความตายจึงหาใช้สิ่งอื่นใด เป็นแต่เพียงการระงับสิ้นลงของส่วนต่าง ๆ ที่ได้ประสานเข้าด้วยกันเป็นองค์ภาพพเช่นที่ว่ามันนั่นเอง ...”²⁷

ในปี ๑๙๐๗/๒๔๕๒ ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต โดยความร่วมมือกับ ชาร์ลส์ ริสท์ (Charles RIST) ได้ตีพิมพ์ผลงานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งออกสู่สาธารณชน ได้แก่ Histoire des doctrines économiques depuis les physiocrates jusqu'à nos jours หนังสือเล่มนี้ได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาอื่นอีก ๙ ภาษาและตีพิมพ์ซ้ำจนถึงปี ๑๙๕๗/๒๕๐๒

ก่อนที่จะผ่านไปสู่การพิจารณาความคิดของนักทฤษฎีคนสำคัญอีกคนหนึ่งของสำนัก Solidarisme ควรกล่าวในที่นี้ด้วยว่า อรรถาธิบายของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต นี้เองที่ปริดี พนมยงค์ได้อ้างถึงในหนังสือคำอธิบายกฎหมายปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่วนที่กล่าวถึงการจัดระบบเศรษฐกิจแบบสหกรณ์ อย่างไรก็ตามหากจะกล่าวถึงศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต ได้เป็นผู้ริเริ่มความคิด Solidarisme²⁸ ก็จำเป็นจะต้องชี้ชัดลงไปว่า ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต ได้วางแนวคิดแรกเริ่มที่ต่อมาค่อย ๆ แพร่หลายในแวดวงของนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเป็นสำคัญ²⁹ ซึ่งเราจะเห็นต่อไปว่า ในเวลาไม่ช้านานนัก ความคิดของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต จะได้ถูกหยิบยกขึ้นมาขยายความและจำแนกแยกแยะให้ชัดเจนยิ่งขึ้นโดยนักคิดอีกท่านหนึ่ง ซึ่งอยู่นอกแวดวงมหาวิทยาลัยออกไป การพิจารณาของเราในที่นี้จึงเห็นควรที่จะต้องให้ความสำคัญแก่นักคิดท่านนี้ด้วย ด้วยเหตุว่า อาจช่วยทำให้เข้าใจตรรกะทางความคิด Solidarisme ของปริดี พนมยงค์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นแนวคิดอยู่ในกระแสเดียวกันกับของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต แต่ได้รับการจัดระบบความคิดให้มีแบบแผนยิ่งขึ้นกว่าเดิม

ข. เลอง บูร์ชัวส์ (Léon BOURGEOIS, ๑๘๕๑-๑๙๒๕)³⁰

²⁷ Charles Gide – Wikipédia, op.cit.

²⁸ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปริดี พนมยงค์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๙, น.๓๖.

²⁹ จึงไม่น่าเป็นที่ประหลาดใจแต่อย่างใดที่ปริดี พนมยงค์จะได้รับแนวคิด Solidarisme ผ่านทางกระแสซึ่งมีศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต เป็นผู้นำหลัก โดยมีได้เอ่ยถึงนักทฤษฎีท่านอื่น ๆ ในกระแสความคิดเดียวกัน เนื่องจากปริดีได้เข้าศึกษาหลักสูตรในมหาวิทยาลัยปารีสโดยตรง แต่มีข้อสังเกตเช่นกันว่า ในคำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจในหมวดที่ ๔ ของปริดี พนมยงค์ ได้ระบุตัวอย่างการจัดการทางเศรษฐกิจโดยยกบางประเทศขึ้นเปรียบเทียบเพื่อสนับสนุนความคิดที่ตนได้นำเสนอไว้ในเค้าโครงฯ โดยปรากฏมีประเทศฝรั่งเศสซึ่ง “ในประเทศฝรั่งเศส มีท่านดาลาดิเออร์เป็นหัวหน้าในรัฐบาล ท่านเหล่านี้ดำเนินลัทธิอย่างไรก็ยอมรับกันอยู่แล้วว่า ดำเนินลัทธิที่ต้องการให้ราษฎรทำร่วมกันกับรัฐบาล และต้องการการประกันของรัฐบาล (Assurance sociale) ไม่มากก็น้อย” ใน หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปริดี พนมยงค์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๔, น.๓๓. ซึ่ง เอดูอาร์ ดาลาดิเออร์ (Édouard Daladier) ผู้ที่ปริดีได้อ้างถึงในเวลานั้น (คือในปี ๑๙๓๓/๒๔๗๖) ดำรงตำแหน่งเทียบเท่านายกรัฐมนตรีของฝรั่งเศส และก่อนหน้านั้น ดาลาดิเออร์เคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคราดิคัลในช่วงปี ๑๙๒๗/๒๔๗๐-๑๙๓๐/๒๔๗๓ และภายหลังต่อมา ก็ยังได้ขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคนี้อีกครั้งหนึ่งในช่วงปี ๑๙๓๖/๒๔๗๙-๑๙๓๘/๒๔๘๑.

³⁰ ข้อมูลชีวประวัติและการทำงานของ เลอง บูร์ชัวส์ ที่จะกล่าวต่อไปนี้ ส่วนใหญ่มีที่มาจาก Léon Bourgeois – Wikipédia, http://fr.wikipedia.org/wiki/Léon_Bourgeois

เลอง บูร์ซัวส์ มีชื่อเต็มว่า เลอง วิคตอร์ ออกุสต์ บูร์ซัวส์ (Léon Victor Auguste BOURGEOIS) เกิดเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๑๘๕๑/๒๓๙๔ ในกรุงปารีส และเสียชีวิตเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๑๙๒๕/๒๔๖๘ บูร์ซัวส์สำเร็จการศึกษาปริญญาเอกทางนิติศาสตร์ ก่อนที่จะเข้ารับตำแหน่งที่สำคัญทางการบริหารเป็นลำดับ บูร์ซัวส์เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีหลายกระทรวง ได้แก่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เป็นต้น ในปี ๑๙๐๕/๒๔๔๘ บูร์ซัวส์ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา และเคยเป็นประธานวุฒิสภาในช่วงปี ๑๙๒๐/๒๔๖๓-๑๙๒๓/๒๔๖๖

ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ บูร์ซัวส์มุ่งแสวงแนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างประเทศโดยการก่อตั้งสันนิบาตชาติ ซึ่งต่อมา บูร์ซัวส์ได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานขององค์การนี้ในปี ๑๙๑๙/๒๔๖๒ และด้วยความพยายามดังกล่าวนี้ จึงทำให้ได้รับการเสนอชื่อเข้ารับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพในปี ๑๙๒๐/๒๔๖๓

ในด้านการเมืองภายใน เลอง บูร์ซัวส์นับได้ว่า เป็นนักทฤษฎีสำคัญคนหนึ่งของพวกเขาหัวก้าวหน้า (Radicalisme) กล่าวคือ เป็นผู้ให้ทรรศนะอธิบายแก่ความคิดว่าด้วย Solidarisme อย่างเป็นระบบเป็นคนแรก โดยในปี ๑๘๙๖/๒๔๓๙ เลอง บูร์ซัวส์ได้ทยอยตีพิมพ์บทความลงในวารสาร La Nouvelle Revue ซึ่งต่อมาในปี ๑๙๐๒/๒๔๔๕ ก็ได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มโดยใช้ชื่อหนังสือว่า Solidarité และในปีเดียวกันนี้เอง ยังได้ตีพิมพ์ผลงานเพิ่มเติมอีก 2 เล่ม ได้แก่ Esquisse d'une philosophie de la solidarité และ Applications sociales de la solidarité งานทั้งสามชิ้นนี้นับได้ว่า เป็นการประกาศแนวคิดและทฤษฎีว่าด้วย Solidarisme อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นแนวคิดทางการเมืองและสังคมที่แสวงหาทางเลือก ในอันที่จะแก้ไขปัญหาระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเป็นสำคัญ

ความคิดที่เป็นสาระสำคัญของ Solidarisme ในทัศนะของเลอง บูร์ซัวส์ อาจสรุปได้ดังข้อความที่ว่า

“ในช่วงชีวิตของแต่ละคน มนุษย์มิใช่เป็นแต่เพียงลูกหนึ่งของผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมสมัยกับตนเท่านั้น นับแต่วันที่ได้ลืมตาโลกมาแล้ว มนุษย์เป็นผู้มีพันธะผูกพัน อีกนัยหนึ่ง มนุษย์เกิดมาเป็นลูกหนึ่งของสมาคมแห่งมนุษยชาติ”³¹

๒.๒. วิเคราะห์ประเด็นสำคัญ

ก. หลักการว่าด้วย พันธะธรรมทางสังคมของบุคคล

³¹ Magnakai, op.cit., p.2. และให้ดู สรุปความคิดที่สำคัญของ เลอง บูร์ซัวร์ ใน เอกสารประกอบชุดที่ ๓

เมื่อพิจารณาจากความคิดสำคัญที่ได้หยิบยกมาข้างต้น ทั้งในทัศนะของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จี๊ด และ เลอง บูร์ชัวส์ เราจะพบพัฒนาการทางความคิดที่สืบเนื่องมาจากหลักการทางชีววิทยาที่มุ่งแสดงให้เห็นการประสานหน้าที่ระหว่างกันในองค์ประกอบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตและจากหลักการประสานหน้าที่ภายในองค์ประกอบในทางชีววิทยาเอง จึงเป็นที่มาของตรรกที่เชื่อมโยงโดยเปรียบเทียบระบบการทำงานภายในของสิ่งมีชีวิตออกไปสู่การให้คำอธิบายถึงระบบการทำงานของชีวิตทั้งมวลที่ได้เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นเหล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมของมนุษย์ และการที่มนุษย์ถือกำเนิดมาพร้อมกับพันธะผูกพันหรือหนี้ที่มีต่อผู้อื่นเช่นว่านี้ ย่อมเป็นที่มาของความคิดในเรื่อง “พันธะธรรมทางสังคมของบุคคล” (Dette sociale)³² อันหมายถึง การที่มนุษย์แต่ละคนมีภารกิจที่จะต้องปฏิบัติตอบแทน กล่าวคือ เป็นการตอบแทนให้แก่สังคมในสิ่งที่ตนเคยได้รับประโยชน์ อีกทั้งแต่ละบุคคลนั้น ยังเป็นผู้รับมรดกในเรื่องต่าง ๆ ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งแห่งสังคมที่ได้อาศัยดำรงชีวิตอยู่นั้น

ในแง่การนำทฤษฎีมาปรับใช้กับระบบการทำงานของสังคมมนุษย์ เลอง บูร์ชัวส์ ได้ให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกต่อ “ลักษณะโดยธรรมชาติของการแบ่งงานกันทำในสังคมมนุษย์” นั้นหมายถึง เมื่อพิจารณาการแบ่งงานกันทำในสังคมมนุษย์อย่างถี่ถ้วนแล้วก็จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ปรากฏเบื้องหลังการแบ่งงานกันทำเช่นนี้ย่อมได้แก่ การเข้ามาร่วมดำเนินการและร่วมมือร่วมใจในระหว่างกัน สิ่งนี้ต้องนับว่าเป็น “ธาตุแท้” ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และจากจุดนี้ จึงเป็นมูลเหตุสำคัญของการสร้างสรรค์อารยธรรมแห่งมนุษยชาติซึ่งทุกคนมีส่วนร่วม กล่าวคือ แต่ละคนเป็นอย่างไรที่ตนเองเป็นอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะทุก ๆ คนมีส่วนในการหล่อหลอม อารยธรรมอันเป็นมรดกร่วมกันของมนุษย์ได้เปิดโอกาสให้แต่ละบุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองไปในทิศทางต่าง ๆ ตามแต่ใจสมัคร ดังนั้น ในทางกลับกัน มนุษย์จึงมีภารกิจที่จะต้องตอบแทนแก่ส่วนรวมซึ่งต้องถือว่า เป็นแหล่งสะสมประสบการณ์ของมนุษย์ในรุ่นต่าง ๆ ทั้งในอดีตและแม้แต่ในปัจจุบัน³³

ข. หลักการว่าด้วย การดำเนินการร่วมกัน

หลักการที่สืบเนื่องมาจากความคิดที่ว่าด้วยพันธะธรรมทางสังคมของบุคคล ย่อมนำไปสู่หลักการที่ว่าด้วยการดำเนินการและการประกอบความร่วมมือกัน ในที่นี้หมายถึง สังคมทั้งหมดจะต้องร่วมกันในการพัฒนาชีวิต ความคิดและจิตวิญญาณของมนุษย์ อีกทั้งจะต้องร่วมกันในการประกันปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพและยื่นมือเข้าช่วยเหลือในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของสมาชิกทุกคน ในการนี้ เราจะเห็นได้ว่า รัฐจะมีบทบาทและภารกิจในเรื่องนี้อย่างสำคัญ กล่าวคือ รัฐมีหน้าที่จัดและให้การศึกษแก่สมาชิกซึ่งจะต้องกระทำในทุกระดับและถือเป็นบริการให้เปล่าของรัฐ ด้วยเหตุที่ว่าความรู้ของมนุษย์นับเป็นมรดกทางสติปัญญาของ

³² Ibid.

³³ Op.cit., p.2-3.

มนุษยชาติทั้งหมด ซึ่งสมาชิกของสังคมทุกคนมีสิทธิเข้าถึงและรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเช่นว่านั้น อีกทั้งรัฐจะต้องจัดให้มีระบบสวัสดิการทางสังคม เพื่อประกันปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพของสมาชิกทุกคนด้วย กล่าวคือ เพื่อมิให้ชีวิตของสมาชิกแต่ละคนล่มสลายจนเกินไปในการแสวงหาปัจจัยการดำรงชีวิตและช่วยบรรเทาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่สมาชิกทุกคน

ในแง่การประกอบการทางเศรษฐกิจ หลักการประกอบกิจการในรูปแบบของสหกรณ์ก็นับว่าเป็นหนทางหนึ่งในการจัดระบบเศรษฐกิจตามทฤษฎี Solidarisme ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า รูปแบบการจัดเศรษฐกิจทำนองนี้เป็นแนวคิดที่สำคัญของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จิตอยู่ด้วย³⁴

ส่วนที่ ๒

ภราดรภาพนิยมในฐานะที่เป็นโลกทัศน์พื้นฐานของปรีดี พนมยงค์ ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

ในส่วนที่ ๒ นี้ จะขอย้อนกลับมาพิจารณาในทางความคิด เพื่อตรวจสอบในเบื้องต้นว่า แนวคิดที่ว่าด้วย Solidarisme ของฝรั่งเศสหรือที่ผู้เขียนเห็นควรที่จะเรียกเป็นภาษาไทยในที่นี้ว่าภราดรภาพนิยมนั้น จะมี

³⁴ มีข้อที่น่าสังเกตในเชิงหลักการด้วยว่า นับจากปี ๑๘๙๖/๒๔๓๙ ซึ่งเลอง บูร์ซัวส์ได้ทยอยตีพิมพ์บทความในวารสาร La Nouvelle Revue ซึ่งต่อมาในปี ๑๙๐๒/๒๔๔๕ ได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มโดยใช้ชื่อหนังสือว่า Solidarité จนมาถึงขณะที่มีการตีพิมพ์หนังสือ Le solidarisme ของ Célestin Bouglé ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ ในปี ๑๙๒๔ นั้น ข้อวิจารณ์ของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จิตที่มีต่อหนังสือของ Célestin Bouglé (โปรดดูในเอกสารประกอบ ชุดที่๓) ทำให้เราเห็นได้ว่า หลักพื้นฐานประการแรกในเรื่อง “พันธะธรรมทางสังคมของบุคคล” ดูจะเป็นที่ยึดมั่นแล้วในหมู่นักคิดแห่งสำนัก solidarisme แต่ปัญหาว่าด้วยรูปแบบหรือวิธีการที่จะนำหลักการแรกมาปรับใช้ในลักษณะที่ “บุคคลจะต้องดำเนินกิจการร่วมกัน” นั้นน่าจะเป็นปัญหาที่ยังถกเถียงกันอยู่ มิฉะนั้นแล้ว ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จิต คงจะไม่หยิบยกประเด็นนี้มากล่าววิจารณ์แนวคิดที่ Célestin Bouglé ได้นำเสนอไว้ ซึ่งไม่เพียงแต่วิพากษ์วิจารณ์การเสนอให้รวมเอาการจัดรูปการเศรษฐกิจทุก ๆ รูปแบบเข้าไว้แต่เพียงอย่างเดียว ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จิตยังได้ยืนยันด้วยว่า แนวคิดในเรื่องการดำเนินการในรูปแบบสหกรณ์น่าจะเป็นแนวคิดสายตรงมาจากหลัก “พันธะธรรมทางสังคมของบุคคล” มากกว่ารูปแบบอื่นใด ในกรณีนี้ ยิ่งทำให้เราเห็นความสำคัญของเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ปรีดีได้นำเสนอไว้ว่า หากเราวางข้อเสนอตามเค้าโครง ฯ ไว้ในกระแสความคิด solidarisme ของฝรั่งเศสแล้ว เราควรจะเห็นได้ต่อไปหรือไม่ว่า ข้อเสนอการจัดเศรษฐกิจของปรีดีตามเค้าโครงฉบับนี้เองที่แสดงให้เห็นความพยายามของนักคิด (อีกท่านหนึ่ง) ในแนวสำนัก solidarisme ซึ่งพยายามแสวงหารูปแบบหรือวิธีการที่จะแปรหลักการไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมอีกครั้งหนึ่ง (สำหรับใช้ในสังคมสยามขณะนั้น) หรืออีกนัยหนึ่ง ปรีดีเองเมื่อรับเอาความคิดแบบ solidarisme มาใช้จึงประสบเข้ากับปัญหาและข้อต่อประการสำคัญที่สุดของแนวคิด solidarisme (ดังที่ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จิตวิจารณ์การนำเสนอแนวคิดของ Célestin Bouglé ในประเด็นนี้) กล่าวคือ จะนำหลักการมาปรับใช้ให้เป็นรูปธรรมได้อย่างไรนั่นเอง ซึ่งรายละเอียดในแง่ “วิธีการดำเนินการให้เป็นไปตามเค้าโครงที่ปรีดีเสนอ” จึงน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญซึ่งถูกกล่าวหาในเวลาต่อมาว่า เป็นวิธีการแบบคอมมิวนิสต์ ยิ่งกว่าตัวหลักการพื้นฐานที่สำคัญของเค้าโครงเอง โปรดดู พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมุดปกขาว) ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “... เมื่อได้อ่านวิธีการดำเนินการตามโครงการเศรษฐกิจที่เขียนมานี้ทั้ง ๒ ภาค ซึ่งเป็นวิธีการที่เหมือนกับที่ใช้อยู่ในรัสเซียแล้ว ก็ไม่มีทางอันใดอื่นที่จะเห็นได้นอกจากว่า การมันคงต้องเป็นไปตามรูปเดียวเสียเป็นแน่ ...” ใน หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๘, ภาคผนวก ก, น.๖๒. (เน้นข้อความโดยผู้เรียงบทความ)

ผลกระทบต่อการก่อร่างทางความคิดและทฤษฎีของปรีดี พนมยงค์อย่างไร ในที่นี้ จะขอจำกัดการพิจารณาแต่ในด้านสาระของความคิดเสียก่อน หากมีโอกาสอำนวยจะได้เพิ่มเติมในแง่มุมอื่น ๆ ต่อไป

๑. ร่องรอยความคิดภราดรภาพนิยมแบบฝรั่งเศสในงานของปรีดี

: ความคิดเศรษฐกิจที่เป็นรากฐานของสังคมนิยม

คงไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่า แม้ก่อนเหตุการณ์การอภิวัฒน์ในปี พ.ศ.๒๔๗๕ นั้น ปรีดีได้ให้ร่องรอยทางความคิดในด้านสังคมนิยมเศรษฐกิจไว้บ้างแล้ว ซึ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดก็คือในหนังสือ “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปรีดีได้กล่าวถึงหนังสือคำบรรยายเล่มนี้ในเวลาต่อมาว่า

“... อย่างไรก็ตาม คำอธิบายกฎหมายปกครองของข้าพเจ้านี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์แห่งการอภิวัฒน์ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญคือ ในปี พ.ศ.๒๔๗๔ เป็นปีที่ใกล้กับวาระที่จะทำการอภิวัฒน์ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งจากกระทรวงยุติธรรมให้เป็นผู้สอนกฎหมายปกครอง ซึ่งเป็นวิชาใหม่เพิ่งใส่ไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมาย ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสนั้นทำการสอน เพื่อปลูกจิตสำนึกนักศึกษาในสมัยนั้นให้สนใจแนวทางประชาธิปไตย และในทางเศรษฐกิจซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของสังคมนิยม ส่วนกฎหมายเป็นแต่โครงสร้างเบื้องต้นของสังคมนั้น...”³⁵

การให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจว่าเป็น “รากฐานของสังคมนิยม” นั้นย่อมแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เมื่อมองผ่านจากกลไกการทำงานทั้งหลายในระบบเศรษฐกิจที่อาจเห็นเป็นโครงสร้างใหญ่ในภาพรวมแล้ว ก็หาได้มีแต่เพียงรูปธรรมภายนอกเหล่านี้ที่ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างดังกล่าวเท่านั้น ปรีดียังพิจารณาลึกลงไปถึงองค์ประกอบหรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ เช่นนี้ด้วยว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในทางเศรษฐกิจนี้เองที่เป็นฐานแห่งโครงสร้างของสังคมนิยมทั้งหมดทั้งหมด แม้แต่ความสัมพันธ์ในระบบที่เป็นทางการอย่างมาก เช่น ระบบกฎหมายของรัฐ ก็ยังจะต้องพิจารณาจากฐานความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ขึ้นไปโดยนัยเดียวกัน

ในแง่ที่เท่านั้น เราจึงจะเห็นถึงความสำคัญของแนวคิดทฤษฎีทางเศรษฐกิจที่ปรีดีได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาในประเทศฝรั่งเศสว่า แนวคิดทฤษฎีเหล่านี้ทำให้เป็นแต่สิ่งที่จะนำมาใช้อ้างอิงอย่างสวゆるในการนำเสนอให้มีการจัดระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ตามเค้าโครง ๆ แต่อย่างไร ในทางตรงกันข้าม แนวคิดทฤษฎีดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง Solidarisme หรือภราดรภาพนิยมนี้ ในแง่หนึ่งได้ชี้ให้เห็นทั้งปัญหาและข้อ

³⁵ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๑๙, คำปราศรัย, น. ๔. (เน้นข้อความโดยผู้เรียงเรียบทความ)

บทพร้อมของระบบเศรษฐกิจของประเทศสยามที่เป็นอยู่ในเวลานั้น³⁶ และระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในอุดมคติซึ่งปรีดีปรารถนาให้ประเทศสยามในเวลานั้นก้าวไปสู่ในที่สุด³⁷

ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง ปรีดีเองได้กล่าวถึง “ความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพ (Fraternité) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญแห่งระบอบสาธารณรัฐฝรั่งเศส ซึ่งท่านเคยอธิบายไว้ว่า

“มนุษย์เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกันดังกล่าวแล้ว มนุษย์จำต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในประเทศหนึ่ง ถ้ามนุษย์คนหนึ่งต้องรับทุกข์ เพื่อนมนุษย์อื่นก็รับทุกข์ด้วย จะเป็นโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม เหตุฉะนั้น เพียงแต่มนุษย์มีความอิสระและมีความเสมอภาค จึงยังไม่เพียงพอ คือจำต้องมีการช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องด้วย ...”³⁸

ดังนั้น หลักแห่งการร่วมมือระหว่างกันย่อมเป็นหลักคิดพื้นฐานที่มาอันสำคัญของเค้าโครงการเศรษฐกิจโดยรวม อีกนัยหนึ่ง เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีนั้น ในทัศนะของผู้เขียนย่อมแสดงให้เห็นอิทธิพลทางความคิดของทฤษฎี Solidarisme หรือภราดรภาพนิยมมากกว่าแนวคิดอื่นใด หรืออาจกล่าวได้ว่า หากจะมีความคิดอื่นใดเข้ามาประกอบในเชิงรายละเอียดหรือวิธีการต่าง ๆ ในการดำเนินการตามเค้าโครงการที่ได้นำเสนอแล้ว³⁹ แกนกลางหรือหัวใจสำคัญของเค้าโครงการเศรษฐกิจก็ยังคงมีความคิดในเรื่อง Solidarisme เป็นหลักการที่สำคัญที่สุดนั่นเอง

³⁶ เมื่อปรีดีกล่าวว่า “ส่วนบิดาผมเลือกอาชีพทำนา จึงประสบชะตากรรมอย่างชานาซึ่งกระทบถึงความเป็นอยู่ของครอบครัว ผมประสบพบเห็นความอึดอัดของบิดา มารดา และเมื่อไปอยู่กับบิดา ก็พบเห็นความอึดอัดชัดเจนของชานาทั่วไป ...” ใน จักรทิพย์ นาดสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๖, น. ๒๒ ชะตากรรมและความอึดอัดชัดเจนของชานาที่กล่าวถึง คงได้แก่ ๑. การทำป่าไม้ของบิดาบริเวณพระพุทธรบาทที่ต้องเผชิญกับไข้ป่าชุกชุม ๒. การที่บิดาเปลี่ยนไปทำนาที่ท่าหลวงซึ่งไม่มีการชลประทาน ต้องเผชิญฝนแล้งติดต่อกัน ๒ ปี ๓. บิดาเปลี่ยนไปทำนาที่ชายอำเภอรุทyth แม้จะโล่งโล่งข้างที่เคยอยู่มาก่อนไปบ้างแล้ว แต่ข้างก็กลับมารบรอนนาข้าวอยู่เสมอ ๔. การที่ต้องเสียค่าชดเชย (ค่ารอกนา) ไร่ละ ๔ บาทให้แก่บริษัทชดเชยดินสยาม เพื่อได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่จับจองไว้ก่อนแล้วจำนวน ๒๐๐ ไร่ ๕. บิดาเคยมีควายไว้ใช้งาน แต่ถูกขโมยไปจนหมด ๖. ต้องเสีย “ส่วย” (เงินรัชชูปการ) และอากรค่านา ๗. ชานาซึ่งเช่าที่ดินต้องถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าของที่ดินในเรื่องค่าเช่า จากพ่อค้าข้าวเปลือก และจากเจ้าของโรงสีข้าว ... โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน จักรทิพย์ นาดสุภา, (ผู้สัมภาษณ์), เพิ่งอ้าง, น. ๒๒ และต่อ ๆ ไป

³⁷ “... ระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจนั้น หมายถึง ราษฎรส่วนมากของสังคม **ต้องไม่เป็นทาสของคนจำนวนส่วนข้างน้อยที่อาศัยอำนาจผูกขาดเศรษฐกิจของสังคม** และราษฎรทั้งปวงจะ **ต้องร่วมมือกันฉันท์พี่น้องออกแรงกายหรือแรงสมอง ตามความสามารถเพื่อผลิตสิ่งอุปโภคบริโภคให้สมบูรณ์** ครั้นแล้ว แต่ละคนก็จะได้รับผลด้วยความเป็นธรรมตามส่วนแรงงานทางกายหรือทางสมองที่ตนได้กระทำผู้ใดออกแรงมากก็ได้มาก ผู้ใดออกแรงน้อยก็ได้น้อย” ใน เฉลิมเกียรติ มิวนวน, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๕, น. ๓๐๗. (เน้นข้อความโดยผู้เรียงเรียงบทความ)

³⁸ หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๙, น. ๒๐ ; Jacques Mièvre ได้วิเคราะห์ว่า “ในงานเขียน Solidarité ซึ่งตีพิมพ์ในปี ๑๙๙๖/๒๕๓๙ นั้น บูร์ซัวส์ เห็นว่า คำว่า Solidarité ค่อย ๆ กลายมาเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ของคำว่า Fraternité อันเป็นคำขวัญของระบอบสาธารณรัฐที่ว่า “เสรีภาพ ความเสมอภาค ภราดรภาพ” และถ้อยคำ Solidarité ที่ว่านี้ยังค่อย ๆ เข้าไปแทนที่คำว่า Fraternité มากขึ้นเป็นลำดับในวาทะทั้งหลายของบรรดานักการเมือง ...” ใน Jacques Mièvre, op.cit., p.5.

³⁹ เช่น การที่รัฐจัดให้มีการประกันสังคม (คำชี้แจงเค้าโครง ฯ หมวดที่ ๓ และเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร) การรวมที่ดิน แรงงานและทุนเข้าด้วยกันเพื่อกำหนดแผนการกิจกรรม โดยเคารพหลักกรรมสิทธิ์เอกชน (คำชี้แจงเค้าโครง ฯ หมวดที่ ๕ และเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ) การจัดรูปเศรษฐกิจแบบสหกรณ์ครบวงจร (คำชี้แจงเค้าโครง ฯ หมวดที่ ๗) โปรดดูรายละเอียดใน หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ ๘.

๒. อิทธิพลแห่งพุทธธรรม : แรงบันดาลใจส่วนบุคคล

แม้ว่าเราอาจจะมองเห็นอิทธิพลทางความคิดจากภายนอกที่มีส่วนในการก่อร่างทางความคิดในด้านเศรษฐกิจของปรีดีมากเพียงใดก็ตาม แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราควรใส่ใจเป็นอย่างยิ่งกับความเชื่อมั่นศรัทธาของปรีดีที่มีต่อพุทธศาสนาอย่างไม่เสื่อมคลายจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต ถึงกระนั้นแล้ว หากเราจะลงรายละเอียดในเรื่องนี้ ก็สามารถพรรณนาเป็นหัวข้อพิเศษแยกต่างหากได้อีกเรื่องหนึ่งทีเดียว ดังนั้น ในที่นี้ ผู้เขียนจึงขอจำกัดเพียงการนำเสนอเบื้องต้นให้เห็นว่า แม้อิทธิพลทางความคิด Solidarisme จะได้จากภายนอกก็ดี แต่แนวคิดทฤษฎีที่ปรีดีได้รับมานี้ แทนที่จะต้องแสวงหาแนวการผสมผสานในแง่หลักการ เพื่อให้แนวคิดทฤษฎีเข้ากันได้กับคติพุทธศาสนาที่มีมาแต่เดิมในสังคมไทย ความคิด Solidarisme โดยสาระและตรรกะในตัวของมันเองกลับแปรความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันในทางศีลธรรม (ซึ่งพุทธศาสนาเองก็ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดอยู่แล้ว) ให้กลายเป็นหลักทางวิทยาศาสตร์สังคมได้อย่างกลมกลืน โดยมีพิกัดค้ำยันค้ำชูว่า ความคิด Solidarisme ได้กำเนิดขึ้นในสังคมที่มีหลักศรัทธาทางศาสนาที่ต่างออกไปจากสังคมไทย⁴⁰

ในแง่หนึ่งที่เราอาจพิจารณาได้ว่า ความคิด Solidarisme ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความมีมนุษยธรรมของมนุษย์ทั้งในระดับสังคมประเทศและสังคมโลก การที่ Solidarisme ถือกำเนิดขึ้นเพื่อตอบโต้ความคิดเศรษฐกิจสังคมที่มีมาแต่เดิมซึ่งได้แก่ ระบบเสรีนิยมและระบบสังคมนิยม นั้น ทำให้ความคิด Solidarisme ให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกแก่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่พยายามจะสลัดให้พ้นความคิดที่ถือเอาแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง ไม่น้อยไปกว่าการถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นสรณะอย่างสุดโต่ง กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว ความคิด Solidarisme หวนกลับไปหาแนวความคิดที่เรียกกันว่า มนุษยนิยม (Humanisme) ในยุคภูมิธรรมของตะวันตก⁴¹ อันมุ่งหมายที่จะเรียกความเชื่อมั่นและศรัทธาในความดีของ

⁴⁰ ให้ดูเปรียบเทียบกับ คำกล่าวของ Pierre Leroux ซึ่งแปลลงในเชิงอรรถที่ ๑๗.

⁴¹ การได้มีโอกาสศึกษาแนวคิดของสำนัก Solidarisme ผ่านงานของปรีดี พนมยงค์นี้ ทำให้ผู้เรียบเรียงบทความหวงระลึกถึงการศึกษาเนื้อหาวิทยานิพนธ์ของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขณะยังศึกษาในระดับปริญญาตรี (ในปี พ.ศ.๒๕๓๑) ได้แก่ วิชา ร. ๒๑๑ ทฤษฎีการเมืองว่าด้วยเสรีประชาธิปไตย ซึ่งรับผิดชอบบรรยายโดยอาจารย์ ชัช กิจธรรม ในวิชานี้ผู้บรรยายแนะนำให้อ่านเอกสารหลายชิ้น แต่ที่สำคัญได้แก่ ชัช กิจธรรม, ประชาธิปไตยและสังคมนิยม : วิวัฒนาการของเอกภาพแห่งหลักการมนุษยนิยม, เอกสารวิชาการหมายเลข ๓๕, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙ ซึ่งผู้เขียนกล่าวความตอนหนึ่งใน “บทนำ” ว่า “ ... บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะแสวงหาความหมายและอุดมคติของระบบประชาธิปไตยที่แท้จริงและครบถ้วน โดยทบทวนและประสานความคิดต่าง ๆ ของประชาธิปไตยและสังคมนิยมเพื่อประมวลให้เห็นว่า หลักการตลอดจนอุดมคติและเจตนารมณ์ของระบบทั้งสอง ไม่เพียงแต่ไม่แตกต่างหรือขัดแย้งกัน หรือที่อาจจะนับแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดตลอดไปได้ ระบบทั้งสองมีความเป็นเอกภาพร่วมกัน ทั้งในแง่ของความคิดอุดมการณ์ วิวัฒนาการความเป็นมา และวิวัฒนาการในขั้นท้ายสุด ที่จะนำไปสู่ความเป็นระบบเดียวกันในที่สุด ” ซึ่งในบทที่ ๓ ผู้เขียนจะกล่าวถึง “กำเนิดความคิดสังคมนิยมในฐานะที่เป็นทั้งผลิตผลของการเจริญเติบโตของระบบประชาธิปไตย และทายาทของวัฒนธรรมการเมืองเสรีนิยมอย่างแท้จริง ... ” และในบทสุดท้าย “ เป็นความพยายามในการประสานเชื่อมโยงและพิสูจน์ให้เห็นว่า ประชาธิปไตยและสังคมนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจการเมืองเดียวกัน โดยพิสูจน์ความเป็นเอกภาพของระบบทั้งสองในสองประเด็น ประเด็นแรก เป็นการพิสูจน์เอกภาพในแง่ของวิวัฒนาการหรือธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงของระบบทั้งสอง ที่เชื่อว่าระบบสังคมนิยมเป็นปัจจัยภายในของระบบทุนนิยม ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว ระบบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้าทั้งหลาย จะกลายเป็น

มนุษย์กลับคืนมา หลังจากที่ถูกยึดกุมทางความคิดไปโดยผลประโยชน์และอำนาจเผด็จการ แต่ความดีที่ควรเชื่อมั่นของตัวมนุษย์เองในทัศนะของ Solidarisme นี้มิใช่เป็นความดีที่มีเหตุเกิดแต่ความปัจเจกชนแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป หากเป็นความดีงามที่ปัจเจกชนและสังคมจะต้องสร้างสรรค์ขึ้นร่วมกันทุกครั้งไป

คงไม่จำเป็นที่ต้องหยิบยกหลักธรรมอันลึกซึ้งใด ๆ ทางพุทธศาสนาามาเปรียบเทียบกับความคิด Solidarisme ให้เห็นมากไปกว่าหลักการที่ชาวพุทธศาสนิกชนรับรู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสอนพื้นฐานในเรื่อง “การเกิดมาเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ในสังสารวัฏนี้ร่วมกัน”⁴² พุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นเสมอมาว่า การแสดงความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อแก่กันและกันนั้น เป็นบาทฐานที่สำคัญเพียงใดในความเป็นพุทธศาสนิกชน และที่จะต้องไม่ลืมก็คือ ความรักปรารถนาดีต่อกันนั้นจะต้องไม่ก้าวล่วงความเป็นธรรมที่พึงจะมีระหว่างกันและกันอีกด้วย และเช่นเดียวกันในแง่นี้ ความคิด Solidarisme นั้นเป็นแนวคิดที่จะรังสรรค์ให้เกิดขึ้นซึ่งความเป็นธรรมในสังคม ไม่น้อยไปกว่าการเคารพในศักยภาพแห่งความเป็นปัจเจกชนของแต่ละคนทีประกอบไปด้วยเสรีภาพและความเสมอภาคระหว่างกัน

นักปราชญ์ของไทยอีกท่านหนึ่งซึ่งคำอธิบายของท่านสามารถสะท้อนแนวความคิด Solidarisme ที่เกี่ยวโยงและใกล้เคียงกับพุทธศาสนาเป็นอย่างมากได้แก่ ท่านพุทธทาสภิกขุ โดยเฉพาะในเรื่อง “ธรรมิกสังคมนิยม” ของท่าน ที่มุ่งวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเสรีนิยม พร้อม ๆ กันไปกับการวิพากษ์วิจารณ์ชนชั้นเผด็จการ

สภาพเป็นระบบสังคมนิยมในที่สุด ... ส่วนในประเด็นที่สอง การพิสูจน์เอกภาพของระบบทั้งสอง จะเป็นในแง่ของการศึกษาทบทวนหลักการและเจตนารมณ์พื้นฐานทั้งหลาย โดยเฉพาะในรายละเอียดที่จะประสานความคิดเห็นที่เคยแตกต่างขัดแย้งกันมาสู่ความเป็นเอกภาพของเจตนารมณ์และหลักการเดียวกัน ด้วยเหตุผลและมนุษยธรรม ซึ่งเป็นรากฐานร่วมกันของระบบทั้งสอง” ใน ชัช กิจธรรม, *ประชาธิปไตยและสังคมนิยม : วิวัฒนาการของเอกภาพแห่งหลักการมนุษยนิยม*, เอกสารวิชาการหมายเลข ๓๕, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙, บทนำ : ก-๑ - ก-๒ (เน้นข้อความโดยผู้เรียงเรียงบทความ) การที่ผู้บรรยายระบุและชี้แจงเพิ่มเติมในชั้นเรียนว่า “ระบบ (ประชาธิปไตยและสังคมนิยม - ผู้เรียบเรียง) ทั้งสองมีความเป็นเอกภาพร่วมกัน” ไม่เพียงสร้างความตื่นตาตื่นใจให้กับนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ผู้มีความรู้เป็นอย่างดีในทางทฤษฎีการเมือง และแท้จริงแล้ว ก็มีเพียงความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้แค่นั้นคนในสังคมไทยทั่วไปว่า “ทั้งสองระบบนั้นเป็นระบบการเมืองที่เป็นขั้วตรงข้ามกัน” แต่เมื่อตนเองได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาและใช้ชีวิตอยู่ ณ ประเทศฝรั่งเศส สังคมการเมืองและเศรษฐกิจของผู้คนในประเทศนั้นทำให้ต้องย้อนกลับมาทบทวนข้อสรุปข้างต้นของผู้บรรยายอยู่เรื่อย ๆ และการทำความเข้าใจกับแนวคิด Solidarisme ยิ่งทำให้เห็นว่า นักคิดของฝรั่งเศสเองก็เคยพยายามที่จะประสานระบบทั้งสองเข้าหากันมาแล้ว ดังที่ศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จิต กล่าวไว้ว่า “ภราดรภาพนิยม (Le solidarisme) แสงทหาหนทางของตนเองในระหว่างแนวคิดปัจเจกชนนิยมฝ่ายหนึ่งและแนวคิดสังคมนิยมอีกฝ่ายหนึ่ง ในแง่หนึ่ง “ภราดรภาพนิยมค้นพบความหมายและยังดำรงไว้ - เพื่อขยายความออกไป - ซึ่งผลผลิตของแนวคิดปัจเจกชนนิยมแบบคลาสสิก แต่กระนั้น การขยายความในทำนองนี้ทำได้นำไปสู่การยอมรับความคิดสังคมนิยมแบบเบ็ดเสร็จไม่” ด้วยเหตุว่า “ภราดรภาพนิยมปฏิเสธที่จะยอมรับหลัก 2 ประการแห่งความคิดสังคมนิยมซึ่งได้แก่ การล้มเลิกกรรมสิทธิ์เอกชนและการต่อสู้ทางชนชั้น” (โปรดดูรายละเอียดในเอกสารประกอบชุดที่๓) และนักคิดในกลุ่ม Solidarisme ก็หาได้จัดตัวเองอยู่ในกลุ่มสังคมนิยมแบบคลาสสิกไม่ แต่ขนานนามตัวเองว่าเป็น “สังคมนิยมแบบปฏิรูป (Socialiste radical)” ที่กล่าวข้างต้นทั้งหมดนี้ก็คือเบื้องหลังทางความคิดของสิ่งที่ปรีดี พนมยงค์ ประสงค์จะเสนอเป็นหลักพื้นฐานไว้ในเค้าโครง ฯ นั้นเอง

⁴² ให้อุ ค่ำชี้แจงเค้าโครง ฯ หมวดที่ ๒ ความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจในปัจจุบัน ใน หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *อ้างแล้วเชิงอรรถ* ที่ ๘, น.๕-๖. แต่เดิมในสังคมไทย ตัวอย่างคำสอนท่านอนนี้มีปรากฏเป็นประจักษ์พยาน เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุเคยกล่าวถึงคำสอนของมารดาว่า “แม่สอนให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แม่สอนว่า ให้ลูกแมวได้กินข้าวก่อน แล้วคนจึงกิน สัตว์เดรัจฉานเป็นเพื่อนของเรา คนขอทานเป็นเพื่อนของเรา คนไร้ญาติขาดมิตรมาตายอยู่ตามทำน้า เราก็ต้องเอื้อเฟื้อ ถ้าเรากินเองมันก็ถ่ายออกหมด ถ้าเราให้เพื่อนกิน มันอยู่ในหัวใจของเขายาวนานนัก ...” ใน พุทธทาสภิกขุ, *ปัญญาอันมหากษุ และพระคุษฎี เมธังกุโร, แม่ .. พระในบ้าน*, กรุงเทพฯ ฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๑, น. ๙๑-๙๓.

กรรมชาติ และพยายามชี้ให้เห็นว่า ต้องมีความเชื่อเพื่อต่อกันในสังคม นายทุนต้องรักกรรมกร กรรมกรต้องรัก นายทุน ต่างฝ่ายต่างเอื้ออนุเคราะห์แก่กัน มีเมตตาอารีต่อกัน⁴³

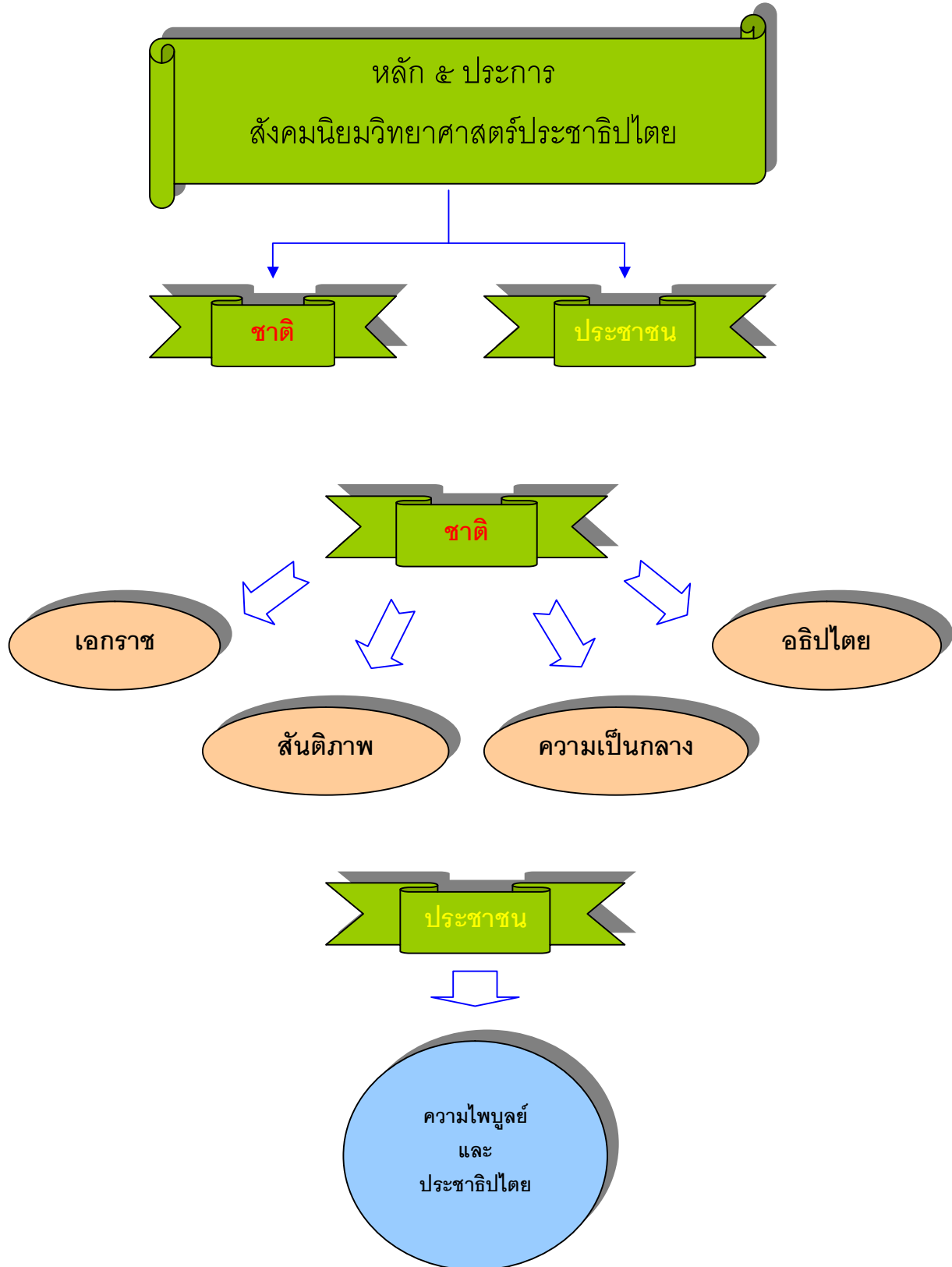
คำอธิบายของท่านพุทธทาสภิกขุ ไม่เพียงแต่ใช้ได้ในทางเศรษฐกิจ แต่มุ่งหมายให้เป็นหลักพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม เป็นหลักการที่สำคัญของสังคมไทยในอนาคต ซึ่งประเด็นเหล่านี้ แนวคิด Solidarisme ไม่ได้มีความขัดแย้งกับหลักการของพุทธศาสนา จะเห็นได้ชัดว่า สอดคล้องและไปด้วยกันได้ ในทางตรรกะ เพราะแท้ที่จริงแล้ว หลักการของ Solidarisme ก็คือ การคำนึงถึงศีลธรรมของมนุษย์ ในการปฏิบัติต่อกันในทางเศรษฐกิจนั่นเอง

จากที่กล่าวมานี้ ทำให้เรามองเห็นได้ว่า Solidarisme หรือภราดรภาพนิยมของปรีดี พนมยงค์นั้น ย่อมไปพ้นจากการส่งเสริมสนับสนุนการหาประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้งดังที่ปรากฏในระบอบเสรีนิยม อีกทั้งไม่ ตกอยู่ภายใต้กรอบความคิดแบบที่จะยอมตนอยู่ภายใต้อำนาจรัฐเผด็จการเช่นเดียวกัน แนวทางที่ได้นำเสนอไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจจึงไม่น่าจะเป็นเพียงแต่การแสวงหาหนทางประนีประนอมทางความคิดของสองขั้วที่ ขัดแย้งกันอย่างรุนแรง แต่กลับเป็นการแสวงหา "ทางสายกลาง" ที่มีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง โดยให้ ความสำคัญกับปัจเจกชนไม่น้อยไปกว่าส่วนรวม อีกทั้งความดีงามที่เกิดขึ้นก็หาได้เกิดจากปัจเจกลักษณะแต่ เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ทุกคนมีส่วนร่วมที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน โดยทุกคนมีโอกาสที่จะได้ พัฒนาศักยภาพตามความสามารถ และทุกคนมีหน้าที่รับภาระที่จะต้องสานต่อความก้าวหน้าร่วมกันของ สังคม กล่าวคือ ความรับผิดชอบต่อสังคมย่อมตกอยู่ในมือของสมาชิกของสังคมด้วยกันถ้วนหน้า และที่สำคัญ ที่สุดก็น่าจะได้แก่ Solidarisme หรือภราดรภาพนิยมของปรีดี พนมยงค์นั้นได้พยายามที่จะแปรหลัก มนุษยธรรมและหลักศีลธรรมพื้นฐานทางศาสนา ให้กลายมาเป็นวิทยาศาสตร์สังคมโดยสอดคล้องต้องกันกับ จิตวิญญาณของสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญมาแต่โบราณนั่นเอง

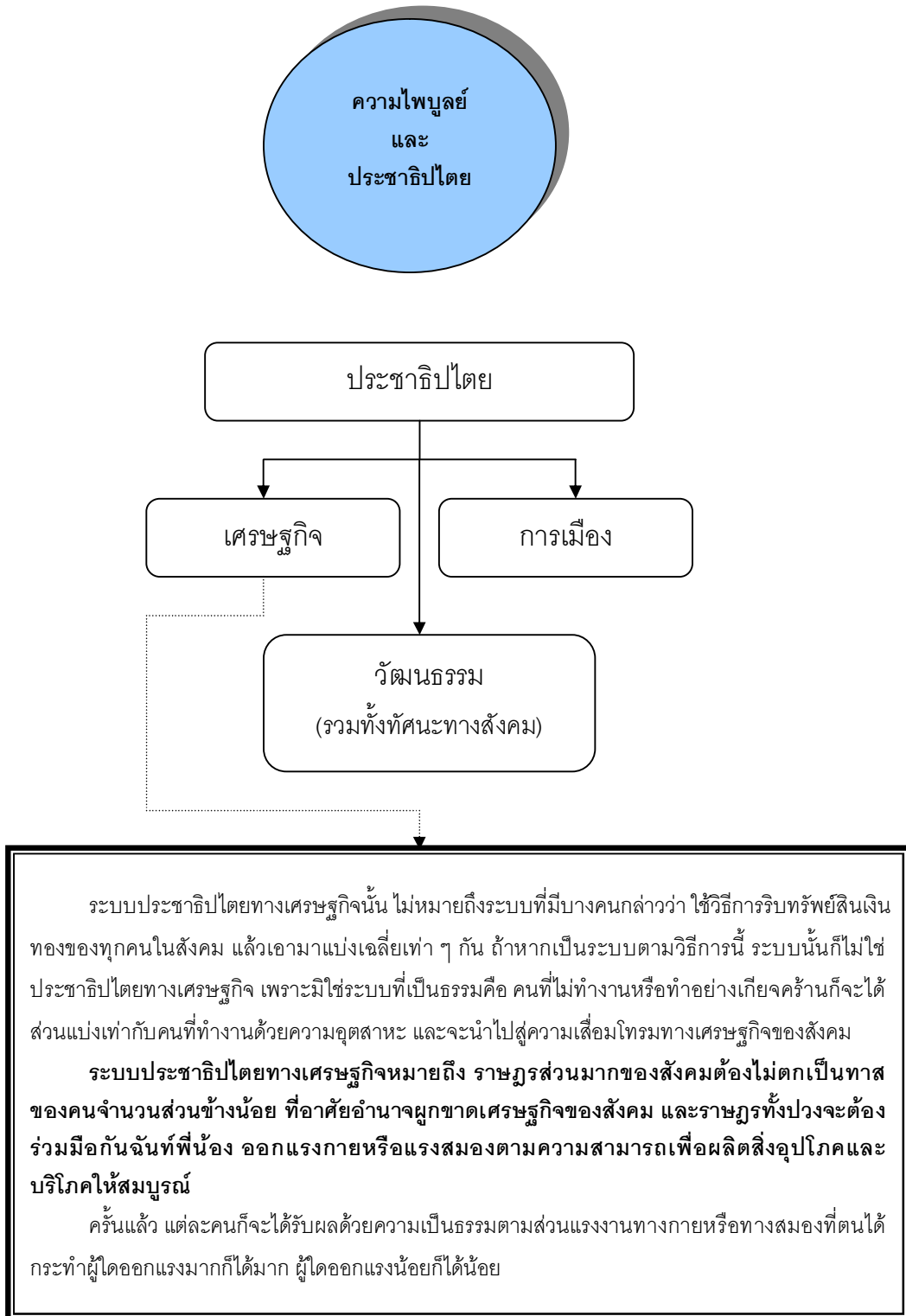
ในช่วงสุดท้ายของการนำเสนอในวันนี้ ผมจึงขอให้เราลองทบทวนกันดูว่า สิ่งที่ปรีดีได้นำเสนอไว้ในเค้า โครงการเศรษฐกิจ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นสิ่งที่ยอมรับได้หรือไม่ เมื่อเห็นชัดเจนแล้วว่า คำกล่าวหาหรือการ ต่อสู้ทางการเมืองเพื่อเอาชนะกันทำให้วิถีทางแห่งปัญญาถูกลบเลือนไป การมีโอกาสกลับมาทบทวนสิ่งที่ปรีดี ต้องการและมุ่งหวังให้เป็นอุดมคติของคนไทยเมื่อ ๗๓ ปีก่อน จะเป็นสิ่งที่พึงกระทำหรือไม่ เพราะ Solidarisme ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ และไม่ใช่ลัทธิเบรลลิสต์ด้วยในขณะเดียวกัน หากเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาก็ดังที่กล่าว มาแล้วว่า น่าจะเป็นเสมือนทางสายกลาง หรืออย่างน้อยก็น่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการอธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในทางเศรษฐกิจ และท้ายที่สุดนี้ ในความเห็นของผม Solidarisme คือ หัวใจที่สำคัญที่สุดในเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งนำเสนอต่อสังคมไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖

ขอขอบคุณครับ

⁴³ โปรดดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, *ธัมมิกสังคมนิยม*, โดแนล เค. สแวนเธอร์ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งแรก, กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙.

Bouglé, *Le solidarisme*, 2e édit. Un vol.in-16, 204 pp. Paris, Giard, 1924 *

หลักการที่ว่าด้วยภราดรภาพนิยม (La doctrine solidariste) หลังจากที่ได้ฉายฉานพลังทางปัญญาในช่วงปลายศตวรรษที่แล้ว ดูเหมือนจะได้ลดความสำคัญลงไป ด้วยเหตุนี้ เราจึงมีความยินดีที่ได้เห็นงานเขียนของนาย Bouglé ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำและหลักทางความคิดในเรื่องนี้ยังมีสาธารณชนผู้สนใจใคร่ติดตามอยู่บางส่วนไม่มากนักน้อย

ภราดรภาพนิยม (Le solidarisme) แสวงหาหนทางของตนเองในระหว่างแนวคิดปัจเจกชนนิยมฝ่ายหนึ่งและแนวคิดสังคมนิยมอีกฝ่ายหนึ่ง ในแง่หนึ่ง “ภราดรภาพนิยมค้นพบความหมายและยังดำรงไว้ - เพื่อขยายความออกไป - ซึ่งผลิตผลของแนวคิดปัจเจกชนนิยมแบบคลาสสิก แต่กระนั้น การขยายความในทำนองนี้หาได้นำไปสู่การยอมรับความคิดสังคมนิยมแบบเบ็ดเสร็จไม่” ด้วยเหตุว่า “ภราดรภาพนิยมปฏิเสธที่จะยอมรับหลัก 2 ประการแห่งความคิดสังคมนิยมซึ่งได้แก่ การล้มเลิกกรรมสิทธิ์เอกชนและการต่อสู้ทางชนชั้น” แต่ถึงอย่างไรก็ดี “เมื่อได้ถือเอาหนทางอันอยู่ในท่ามกลาง (แนวคิดทั้งสองฝ่าย - ผู้แปล)” และ “หลังจากที่ได้พิสูจน์ถึงความจำเป็นแห่ง (การก่อร่าง - ผู้แปล) สถาบันในรูปแบบใหม่แล้ว ภราดรภาพนิยมก็มีได้ระบุงลงไปยังแน่ชัดในประเด็นที่ว่า สถาบันเหล่านั้นควรจะอยู่ในรูปแบบใด” กล่าวคือ ในระหว่างการจัดการเศรษฐกิจในแบบ syndicalisme การจัดการเศรษฐกิจในแบบ mutualisme การจัดการเศรษฐกิจในแบบสหกรณ์ (le coopératisme) การจัดการเศรษฐกิจในแบบสังคมนิยมโดยรัฐ (le socialisme d'État) เหล่านี้ ภราดรภาพนิยมมิได้ระบุงลงไปยังชัดเจนนัก การที่มีได้ระบุงชัดเจนลงไปในลักษณะนี้ย่อมทำให้เราเห็นได้ว่าเป็นอันตรายต่อพัฒนาการในอนาคตของแนวคิดภราดรภาพนิยมเอง

เป็นความจริงที่ว่า ผู้เขียนได้แสดงความหวังไว้ว่า เราอาจหลีกเลี่ยงปัญหาการที่จะต้องเลือกเอาการจัดรูปเศรษฐกิจแบบหนึ่งแบบใดได้โดยสามารถรวมเอารูปแบบทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกันได้ อีกนัยหนึ่ง ภราดรภาพนิยม “เสนอพื้นที่ร่วมกันสำหรับทุกกระแสความคิดที่ประสงค์ให้ระบอบประชาธิปไตยทางการเมือง (démocratie politique) เมื่อได้พยายามผสมเข้ากับการจัดการเศรษฐกิจในแบบ syndicat การจัดการเศรษฐกิจในแบบสหกรณ์ และการจัดการเศรษฐกิจโดยองค์ของรัฐแล้ว ย่อมมีวัตถุประสงค์มุ่งไปสู่ประชาธิปไตยทางสังคม (démocratie sociale) ในที่สุด” การประสานพลังทางความคิดที่มีลักษณะเฉพาะตัวอย่างสูง ไม่ว่าจะป็นสำนักคิดสหกรณ์นิยมหรือฝ่าย syndicat นั้น ดูจะมีใช้

* บท review หนังสือเขียนโดยศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต สำหรับหนังสือเรื่อง *Le solidarisme* ของ Célestin Bouglé นักสังคมวิทยาผู้สนใจแนวคิดนี้ ในคราวที่หนังสือได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ในปี ค.ศ.1924 และบท review หนังสือ *Le solidarisme* ของศาสตราจารย์ ชาร์ลส์ จีต ขึ้นนี้ลงพิมพ์ใน *Comptes rendus critiques, Revue d'économie politique*, ฉบับที่ 5 (กันยายน-ตุลาคม), ปีที่ 38, 1924 : 886-887 . โปรดดู ต้นฉบับภาษาฝรั่งเศสใน <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k311065> - ผู้แปล

เรื่องง่าย เพราะต่างฝ่ายต่างก็เรียกร้องให้มีรัฐบาลแห่งเศรษฐกิจ (le gouvernement économique) เป็นการเฉพาะ

แต่อย่างไรก็ดี รูปแบบแรกนั่นเอง (หมายถึง สำนักคิดสหกรณ์นิยม - ผู้แปล) ที่อาจอ้างได้ว่าเป็นผู้รับมรดกอันชอบธรรมและสืบสายตรงลงมาจากสำนักคิดภราดรภาพนิยม แนวคิดการจัดการเศรษฐกิจในแบบสหกรณ์นับเป็นหลักการที่ชอบด้วยเหตุผลอย่างยิ่ง ที่จะอ้างการเป็นผู้สืบมรดกทางความคิดโดยตรง (ของสำนักคิดภราดรภาพนิยม - ผู้แปล) พอ ๆ กันกับที่สำนักคิดทางสังคมอื่น ๆ ไม่อยู่ในวิสัยอันอาจจะอ้างในทำนองเดียวกันกับสำนักคิดสหกรณ์นิยมได้ อย่างน้อย แนวคิดในสำนัก syndicalisme ย่อมไม่อยู่ในกระแสเดียวกันนี้อย่างแน่นอนทีเดียว การจัดการเศรษฐกิจโดยรัฐก็อาจมีความเป็นไปได้อยู่บ้าง แต่เมื่อพิจารณาประกอบกันแล้ว แนวคิดการจัดการเศรษฐกิจในแบบสหกรณ์ดูจะไปกันได้ดีกว่า

นาย Bouglé ย่อมเข้าใจสำนักคิดสหกรณ์เป็นอย่างดี เนื่องจากผู้เขียนหนังสือเล่มนี้อย่างน้อยก็เป็นพันธมิตรที่แท้จริงกับฝ่ายนี้ หรือมิฉะนั้นก็น่าจะเป็นศิษย์ของสำนักนี้โดยทางใดทางหนึ่ง เราจึงคาดหวังว่า หากได้มีการตีพิมพ์งานชิ้นนี้เป็นครั้งที่ 3 ต่อไปภายหน้า ผู้เขียนน่าจะได้กล่าวในเรื่องนี้ไว้เป็นพิเศษอีกส่วนหนึ่งด้วย

ชาร์ลส์ จีต

ส่วนหนึ่งของคำนำเสนอนิพนธ์ชื่อ Solidarité ของ Léon Bourgeois *

“ [...] จากหนังสือ Solidarité เลอง บูร์ชัวร์ ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นนักคิดผู้ที่เปิดโอกาสให้ระบอบการปกครองแห่งสาธารณรัฐที่ 3 ได้มาซึ่งปรัชญาสำคัญแห่งยุคสมัย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ที่เปิดโอกาสให้แก่การพัฒนาในด้าน “ความก้าวหน้าทางสังคม” โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน ซึ่งกรณีนี้เป็นสิ่งที่ผิดแผกไปจากหลักการทางสังคมที่ยังปะทะโต้แย้งกันอยู่ทางความคิดซึ่งได้แก่ แนวคิดเสรีนิยมและแนวคิดสังคมนิยม สถานภาพทั้งในทางสังคมที่ได้รับการยอมรับและในส่วนบุคคลของ เลอง บูร์ชัวร์เอง ทำให้แนวคิดภราดรภาพนิยมที่ได้นำเสนอนั้นเป็นที่รับรองกันโดยทั่วไป ทั้งนี้ ต้องนับว่า เป็นช่วงเวลาอันสำคัญยิ่งแห่งการสถาปนาความมั่นคงแห่งระบอบสาธารณรัฐ หากจะกล่าวโดยแท้จริงแล้ว แม้ว่าการก้าวเข้ามาของอำนาจของบรรดาฝ่ายนิยมระบอบสาธารณรัฐในองค์กรและสถาบันที่สำคัญทางการเมืองทั้งปวง รวมไปถึงการก้าวขึ้นมาสู่ตำแหน่งประมุขสูงสุดแห่งสาธารณรัฐของฝ่ายนี้ในปี ค.ศ. 1879** ก็หาอาจทำให้ฝรั่งเศสสามารถหลีกเลี่ยงวิกฤต Boulangisme*** ในระหว่างปี 1886-1889 ไม่ได้ ความพยายามในการประสานฝ่ายคาธอลิกให้กลับคืนมาเป็นส่วนหนึ่งของระบอบสาธารณรัฐ ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยพระสันตะปาปา เลองที่ 13 ในปี ค.ศ. 1892 ก็ค่อย ๆ มีขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในส่วนกรณีปัญหาเดรยฟุส (Affaire Dreyfus)**** ก็ได้ก่อตัวขึ้นในปี 1894 และเป็นเหตุแห่งความแตกแยกในสังคมฝรั่งเศสต่อมา และในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมยังได้สร้างควมร่ำรวยให้แก่คนกลุ่มหนึ่ง ในขณะที่ได้สร้างควมยากจนให้แก่กลุ่มผู้ใช้แรงงานด้วยเช่นเดียวกัน

* Jacques ELOY, Relire Léon Bourgeois, ใน Léon Bourgeois, *Solidarité*, coll. Sociologie, Presses universitaires du Septentrion, 1998, pp. 8-10. (เชิงอรรถอธิบายทั้งหมดจากนี้ไปเป็นผู้แปล)

** ได้แก่ Jules GREVY ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐในระหว่าง 30 มกราคม 1879 จนถึง 2 ธันวาคม 1887 ภายใต้วาระการดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีของ GREVY ประเทศฝรั่งเศสมีรัฐบาลบริหารรวม 12 ชุด - ผู้แปล

*** ผู้สนใจ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน <http://fr.wikipedia.org/wiki/Boulangisme>

**** อัลเฟร เดรย์ฟุส ข้าราชการชาวฝรั่งเศสเชื้อสายยิว เกิดในปี ค.ศ. 1859 ณ เมืองมุลลูส มณฑลอัลซาส ทางตะวันออกของประเทศฝรั่งเศส ถูกจับกุมเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ. 1895 ในฐานะกระทำความผิดให้แก่ฝ่ายเยอรมัน และถูกคุมขังครั้งแรกในคุก Cherche-Midi ต่อมาในวันที่ 22 ธันวาคมปีเดียวกัน จึงถูกพิพากษาในความผิดฐานกระทำการอันเป็นทรยศอย่างร้ายแรงต่อประเทศ จึงถูกนำไปคุมขังในคุกบนเกาะกียันซึ่งเป็นดินแดนภายใต้ปกครองของฝรั่งเศส ในช่วงฤดูร้อนของปี ค.ศ. 1900 คดีเดรย์ฟุสถูกนำมาพิจารณาเป็นครั้งที่ 2 ณ เมืองแรนส์ เดรย์ฟุสต้องคำพิพากษาจำคุกเป็นเวลา 10 ปี อีก 10 วันต่อมา ประธานาธิบดี เอมีล ลูเบที่ได้ประกาศเพิกถอนโทษอาญาทั้งหมด อีกทั้งในวันที่ 12 กรกฎาคม ค.ศ. 1906 ศาลฎีกาของฝรั่งเศสได้ยกคำพิพากษาของศาลเมืองแรนส์เช่นเดียวกัน อัลเฟร เดรย์ฟุสจึงได้รับคืนตำแหน่งหน้าที่ราชการและเข้าปฏิบัติภารกิจในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ในกองทัพฝรั่งเศส คดีนี้นับเป็นรอยด่างที่สำคัญของกระบวนการยุติธรรมของฝรั่งเศสในระบอบสาธารณรัฐที่

ปัญหาซึ่ง เลอง บูร์ซัวร์ พยายามแสวงหาหนทางแก้ไขนั้นหาได้เป็นเรื่องใหม่แต่อย่างใดไม่ แต่กลับเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในช่วงรอยต่อแห่งยุคสมัยที่ เลอง บูร์ซัวร์ มีชีวิตอยู่ อะไรเล่าที่อาจนำให้มนุษย์ - ซึ่งบัดนี้กลับมีเสรีภาพในทางการเมืองขึ้นแล้ว แต่ผู้คนโดยจำนวนไม่น้อยที่ยังคงตกอยู่ในภาวะการเป็นเบี้ยล่างแทบจะสิ้นเชิงในทางเศรษฐกิจ - สามารถที่จะดำรงชีพอยู่ได้ในสังคมและสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับกฎเกณฑ์พื้นฐานร่วมกันที่มีอยู่นั้นได้ เลอง บูร์ซัวร์ ประารถนาที่จะให้คำตอบในเรื่องนี้ ทั้งในแง่ทฤษฎีและในทางปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน เป็นคำตอบที่พยายามสลัดให้พ้นเสียซึ่งอุดมคติอันเป็นมายาภาพทั้งหลายและหลีกเลี่ยง “องค์ประกอบด้านความรู้สึกนึกคิดทั้งหมดที่ถูกปลูกฝังกันมาโดยธรรมเนียมปฏิบัติแต่เดิม และโดยอำนาจผูกขาดบางประการ” ในกรณี เลอง บูร์ซัวร์ ได้แสวงหาคำตอบโดยมุ่งพิจารณาทั้งในแง่ความรู้ที่เป็นศาสตร์และหลักการทางศีลธรรม “มนุษย์นั้นหาได้เป็นแต่เพียงผู้มีสติปัญญา (une intelligence) ซึ่งเมื่ออาศัยความรู้ที่เป็นศาสตร์แล้วก็สามารถทำความเข้าใจธรรมชาติได้เท่านั้น มนุษย์ยังเป็นผู้มีจิตสำนึก (une conscience) ด้วยในขณะเดียวกัน” และด้วยความรู้ที่ว่าด้วยความจริงเท่านั้นที่มนุษย์อาจบรรลุถึงความดีที่ตนปรารถนานั้นได้

อนึ่ง เลอง บูร์ซัวร์ ได้ชี้ให้เราเห็นว่า แม้ในเวลานี้ก็ตาม ความรู้ที่เป็นศาสตร์ก็ได้แสดงให้เห็นอย่างที่ไม่อาจปฏิเสธได้อีกต่อไปแล้วว่า กฎแห่งภราดรภาพอันเป็นสากล (une loi de solidarité universelle) นั้นมีอยู่จริง ในข้อนี้ ย่อมหมายรวมถึงการมีกฎในลักษณะเดียวกันนี้ในหมู่มนุษย์ด้วยกันเองด้วยเช่นกัน บรรดาสิ่งมีชีวิตทั้งปวงย่อมมีส่วนร่วมในกฎแห่งภราดรภาพอันมีมาแต่ธรรมชาติ (une loi de solidarité naturelle) ทั้งในด้านความเป็นจริงในแง่ปัจเจกลักษณะและในด้านความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่น ความรู้ที่เป็นศาสตร์ “มิได้ทำความเข้าใจมนุษย์ในแง่ที่เป็นนามธรรมและได้มาปรากฏตัวขึ้นบนผืนพิภพแห่งนี้ อย่างฉับพลันทันใด พร้อม ๆ กับภาวะอันเปี่ยมด้วยพัฒนาการทางสติปัญญาและเจตจำนงของตนอีกต่อไป มนุษย์มิใช่เป้าหมายและปลายทางแห่งจักรภพอีกต่อไปแล้ว ตัวมนุษย์เองนั้นย่อมตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ต้องขึ้นแก่กันและกัน โดยผูกพันมนุษย์ไว้กับเพื่อนร่วมโลกของเขา เข้ากับชาติพันธุ์ที่เขาเป็นหน่อเนื้อ เข้ากับสิ่งมีชีวิตประเภทอื่น ๆ ท่ามกลางผืนพิภพและจักรวาลแห่งนี้ด้วย” กฎที่ว่าด้วยภราดรภาพในลักษณะนี้หาได้ขัดหรือแย้งกับกฎอีกประการหนึ่งซึ่งว่าด้วยการพัฒนาตนเองโดยเสรีของปัจเจกชน ซึ่งชีววิทยาเองก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า กฎทั้งสองลักษณะข้างต้นต่างประสานสอดคล้องกันอยู่ในตัว กล่าวคือ การพัฒนาของปัจเจกชนแต่ละคนย่อมเป็นคุณูปการแก่การพัฒนาของส่วนรวมทั้งหมดที่ปัจเจกชนแต่ละคนนั้นเข้ามาประกอบกันขึ้น ด้วยเหตุว่า บุคคลทั้งหลายนั้นย่อมเป็นส่วนหนึ่งแห่งกันและกัน (associés) อีกนัยหนึ่ง ต่างดำรงไว้ซึ่งภราดรภาวะแห่งกันและกัน (solidaires) นั่นเอง

เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดขึ้นในสังคมหนึ่ง ๆ นั้นย่อมหมายถึง การได้รับประโยชน์จาก “มรดกทางสังคม” ซึ่งก่อร่างสร้างสรรคขึ้นโดยชนรุ่นก่อนหน้าและโดยผู้ที่ยังมีชีวิตร่วมสมัยกันกับตน “มนุษย์ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในสังคมอีกทั้งมีอาจดำรงอยู่ได้โดยปราศจากสังคม ย่อมมีฐานะเป็นลูกหนี้แห่งสังคมนั้นเสมอไป” มนุษย์มีพันธะผูกพันอันเป็นหนี้ซึ่งเขาจะต้องปฏิบัติตอบแทนเพื่อนร่วมโลกของเขา มนุษย์เป็นส่วนประกอบหนึ่งแห่งพันธะ “อันเป็นเสมือนสัญญาประชาคม (un quasi-contrat social)” ซึ่งอาจค้นพบต้นกำเนิดดั้งเดิมของพันธะดังกล่าวนี้ได้ มิใช่ในอำนาจผูกขาดที่มีอยู่เหนือตนขึ้นไปแต่อย่างใด ไม่ว่าจะในทางหลักศาสนาหรืออันมีที่มาจากรัฐก็ตามไม่ แต่

ย่อมค้นพบได้ในความจำเป็นในตัวของมันเองของการแลกเปลี่ยนซึ่งบริการที่มีให้แก่กันและกันของมนุษย์ (l'immanence des échanges de services réciproques) บทบัญญัติของกฎหมายและ (ภารกิจแห่ง – ผู้แปล) รัฐ อาจกระทำได้อีกแต่เพียงแปรผันระหว่างมนุษย์ในเชิงสัญญาอันให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นทางการ โดยสอดคล้อง ดูแลให้เกิดความเป็นธรรมในการจัดสรรปันส่วนผลประโยชน์ และภารกิจหน้าที่ในระหว่างบุคคลที่เข้ามา ร่วมกันนั่นเอง โดยนัยนี้ เลอง บูร์ซัวร์จึงเปรียบเสมือนผู้ที่ได้เติมเต็มความคิดให้แก่ปณิญาสาทว่าด้วยสิทธิ มนุษยชน ซึ่งเป็นผลผลิตจากการปฏิวัติฝรั่งเศส กล่าวคือ (เมื่อปณิญาอันว่าด้วยสิทธิ – ผู้แปล) เลอง บูร์ซัวร์ ได้ประกาศปณิญาสาทว่าด้วยพันธะหน้าที่ทั้งปวง (ที่มีอยู่ระหว่างกันของมนุษย์ – ผู้แปล) นั่นเอง จาก ความคิดที่ว่านี้ เรายังสามารถที่จะทบทวนไตรภาคีแห่งคำขวัญของการปฏิวัติได้ในการทำงานเดียวกัน กล่าวคือ คำขวัญประการแรกควรได้แก่ ภราดรภาพ ***** ด้วยเหตุที่เสรีภาพแห่งปัจเจกนั้นย่อมไม่อาจแสดงผลอันเป็น ประจักษ์ได้หากความยุติธรรมทางสังคมยังมีได้ปรากฏมีขึ้น ดังนั้น ลำดับจึงควรที่จะเป็น ภราดรภาพ (พึงใช้ Solidarité ยิ่งกว่า Fraternité) ความยุติธรรม ***** (ซึ่งหมายถึงความเสมอภาค) และเสรีภาพ ***** ด้วยเหตุ นี้ ภราดรภาพนิยม เมื่อประสานเสรีภาพเข้ากับความยุติธรรมแล้ว ย่อมแสดงตนเสมือนหนึ่งเป็นทางเลือกอัน หลีกเลียงการตกหลุมพรางทางความคิดแบบเสรีนิยมและแบบสังคมนิยมด้วย

ข้อเท็จจริงประการแรกสุดที่มีลักษณะภาวะวิสัยได้แก่ การเข้ามาร่วมสมานฉันท์ที่แสดงถึงภราดรภาพ (l'association solidaire) นี่เป็นสิ่งที่แต่ละคนจะต้องทำความเข้าใจและควรเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาาร่วมกัน เพื่อที่ว่า สัมพันธภาพที่กล่าวนี้จะได้รับการรับรองในทางกฎหมาย ในฐานะเป็นผู้ที่มีเหตุผลและจิตสำนึก มนุษย์สามารถ ที่จะเรียนรู้เพื่อที่จะกลายมาเป็นผู้เข้าร่วมในพันธะสัญญาเช่นนี้ได้ ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขแห่งการสร้างสภคสังคมนี่ เป็นธรรมยิ่งขึ้น และโดยเฉพาะเป็นเงื่อนไขแห่งการยอมรับเอาโดยสมัครใจในอันที่มนุษย์จะผูกพันตนเข้ากับ พันธะทางสังคมที่มีแก่ตนที่ว่านี้ กล่าวคือ แต่ละคนรับรองว่าภราดรภาพเป็นเสมือนส่วนประกอบประการหนึ่ง แห่งศักยภาพในการพัฒนาตัวเองเช่นกัน เลอง บูร์ซัวร์ จึงสนับสนุนการศึกษาที่มีเป้าหมายทางสังคมในอัน “ที่ จะปลูกฝังปัจเจกชนแต่ละคนให้ดำรงจิตวิญญาณแห่งการเป็นส่วนหนึ่งของเพื่อนมนุษย์คนอื่น ๆ” และที่จะ “ปลูกฝังความเป็นสิ่งมีชีวิตทางสังคมลงในตัวตนของเราแต่ละคน” ความจำเป็นของการศึกษาในการทำงาน ดังกล่าว เลอง บูร์ซัวร์ หาได้พอใจแต่เพียงพยายามให้อรรถาธิบายในเรื่องนี้ไม่ แต่เขายังได้ลงมือกระทำอย่าง แข็งขันตลอดช่วงชีวิตในอันที่จะทำให้สำเร็จผลเป็นรูปธรรม ไม่ว่าในแง่การส่งเสริมให้รัฐเข้ามามีบทบาทหรือให้ ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนริเริ่มในการดำเนินงานในเรื่องนี้

กล่าวโดยแท้จริงแล้ว เลอง บูร์ซัวร์ มิได้สร้างเงื่อนไขขัดแย้งให้เกิดขึ้นระหว่างสังคมนการเมือง (société politique) กับสังคมนพลเมือง (société civile) เขาปรารถนาว่า รัฐหาควรได้รับการพิจารณาในทางความคิดว่า เป็น

*****
Solidarité.

*****
Justice.

*****
Liberté.

สิ่งที่แยกขาดออกจากมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือ เป็นผู้ทรงสิทธิพิเศษแยกต่างหากและถือไว้ซึ่งอำนาจผูกขาดตามอำเภอใจก็ตาม แต่รัฐเป็นเสมือนเครื่องมืออันเป็นสาธารณะร่วมกันซึ่งมนุษย์ทั้งปวงมอบความเชื่อมั่นไว้วางใจให้ ทั้งนี้ ก็เพื่อทำให้ภราดรภาพในทางสังคม (solidarité sociale) นั้นเกิดผลสำเร็จอย่างแท้จริง ก่อนที่รัฐจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดสรรเงื่อนไขทางสังคม และเป็นผู้ประกันความเสี่ยงภัยทางสังคมที่อาจมีขึ้นแก่สมาชิกของตนนั้น รัฐมีภารกิจที่จะต้องสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม (la cohésion sociale) ขึ้นเสียก่อน ในความคิดของ เลอง บูร์ชัวร์ นั้น รัฐพึงได้รับคำนิยามในทางสังคมวิทยาดีกว่าคำนิยามทางการเมือง พันธะทางสังคมในอันที่จะเข้ามาาร่วมกัน (le devoir social d'association) ได้ผูกพันบุคคลแต่ละคนให้เข้ามามีส่วนร่วมในสถาบันต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความมีภราดรภาพ ซึ่งสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ก่อตั้งขึ้นทั้งจากการริเริ่มของภาคเอกชน (ดังเช่นในรูปของ สมาคมสงเคราะห์ต่าง ๆ สหกรณ์ สหพันธ์แห่งการศึกษาปวงชน) หรือจากการริเริ่มของภาครัฐเอง (ดังเช่นในรูปแบบโรงเรียนของรัฐ สำนักงานช่วยเหลือและประกันความพิการตามธรรมชาติ หรือสำนักงานประกันสังคม) ...

โดยสรุป เลอง บูร์ชัวร์ ในฐานะเป็นผู้รับมรดกจากแนวคิดเชิงปฏิฐานนิยม (le positivisme) แนวคิดองค์ภาพพและกลไกแห่งชีวิต (l'organicisme) อีกทั้งแนวคิดเชิงวิวัฒนาการนิยม (l'évolutionnisme) ซึ่งเป็นบริบททางความคิดในยุคสมัยของตน ได้สร้างสรรค์แนวคิดทางปรัชญาสังคมอันสามารถที่จะผสาน - มิใช่ก่อปมขัดแย้ง - ระหว่างแนวคิดเชิงองค์ภาพพและแนวคิดเชิงพันธะสัญญาเข้าไว้ด้วยกัน แน่นนอนว่า เลอง บูร์ชัวร์ ได้เสนอให้เพื่อนมนุษย์ร่วมสมัยของเขาได้พิจารณาตนในฐานะพลเมืองผู้ถืออำนาจอธิปไตยทางการเมือง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ในฐานะ "ผู้มีส่วนร่วมเข้าร่วม" ในภราดรภาพแห่งสังคม (associés solidaires) ด้วย เมื่อได้กลับนัยแห่งความหมายในเรื่องพันธะทางสังคม (la dette sociale) แล้ว เลอง บูร์ชัวร์ ได้เปิดโอกาสให้แก่ความเป็นไปได้ที่จะก่อร่างสังคมแห่งปัจเจกบุคคล ซึ่งบัดนี้มีไซ้เป็นผู้ที่แยกขาดออกไปโดยสิ้นเชิงและปราศจากคามเสมอภาคระหว่างกันแต่อย่างใด แต่เป็นปัจเจกบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมและผูกพันตนเข้ากับกระบวนการพัฒนาทางสังคมซึ่งมุ่งความเชื่อเพื่อแก่กันและกัน อีกทั้งพึงดำเนินไปโดยหนทางแห่งสันติวิธีด้วย"